

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

HZ. PEYGAMBER'İN SEFERE ÇIKARKEN
BIRAKTIĞI VEKİLLER VE ATAMA KRİTERLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL

HAZIRLAYAN
Hilâl ŞENGÜL

KONYA - 2012

T.C.
KONYA NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hilal ŞENGÜL	Numarası: 084246011017
	Ana Bilim/Bilim Dalı	İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI / İSLÂM TARİHİ BİLİM	
	Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL	
Tezin Adı		HZ. PEYGAMBER'İN SEFERE ÇIKARKEN BIRAKTIĞI VEKİLLER VE ATAMA KRİTERLERİ	

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

(İmza).

Hilal ŞENGÜL

T.C.

KONYA NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ**Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü**

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hilal ŞENGÜL	Numarası: 084246011017
	Ana Bilim/Bilim Dalı	İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI / İSLÂM TARİHİ BİLİM	
	Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL	
Tezin Adı		HZ. PEYGAMBER'İN SEFERE ÇIKARKEN BIRAKTIĞI VEKİLLER VE ATAMA KRİTERLERİ	

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Hilâl ŞENGÜL tarafından hazırlanan 'HZ. PEYGAMBER'İN SEFERE ÇIKARKEN BIRAKTIĞI VEKİLLER VE ATAMA KRİTERLERİ' başlıklı bu çalışma .../.../2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL

İmza

Prof. Dr. Mehmet Ali KAPAR

İmza

Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL

İmza

ÖNSÖZ

Allah’a hamd, peygamberlerin efendisi ve sonuncusu olan Hz. Muhammed’e, âline ve ashâbına salât ve selâm olsun.

Hz. Muhammed (as)’in hayatı, bütün ahlâk ve davranışlarıyla her insan için büyük bir örnek, her davetçi için nasıl davranacağı, her lider ve her komutan için, halkını ve ordusunu nasıl idare edeceği konusunda eşsiz bir rehberdir. Hz. Muhammed’in kurduğu devlet ise, Allah’ın gösterdiği en doğru yolda tarihi seyrini devam ettirmek, onun yüce şeriatını uygulamak ve bu suretle vatandaşlarına en güzel hayat düzenini seçerek onları mutlu bir toplum haline getirmeyi arzulayan devlet için yegâne ölçüdür.

Peygamber Efendimiz bütün işlerinde muvaffak olmuş ve her yönden başarısını ispat etmiştir. Bundan dolayı O’nun hayatı, başarılı olmanın prensiplerini öğrenme açısından bizim için en güzel örnektir. Yine, Allah Rasûlü insanla ilgili her meselede bize rehberlik yaparak kendisinden sonra uygulayabileceğimiz prensip ve metotlar bırakmıştır. Hz. Peygamber’in yetiştirdiği insanlar insanlık tarihinin örnek şahsiyetleri olduğu gibi insanlığa en büyük hizmet de bu nesil tarafından gerçekleştirilmiştir.

Daha önce yaptığımız “Haram Aylarda Yapılan Gazve ve Seriyeler” konulu seminer çalışmamız esnasında Hz. Peygamber’in düzenlemiş olduğu seferleri incelerken, zaman zaman yerine bırakmış olduğu vekiller dikkatimizi çekti. Araştırmalarımız sonucu Hz. Peygamber’in vekillerine dair yapılan herhangi bir çalışmaya rastlamamış olmamız hasebiyle böyle bir konuyu araştırma gereğini hissettik. Araştırmamızın temel gayesi, Hz. Peygamber’in sefere çıkarken yerine bırakmış olduğu vekilleri ve özelliklerini inceleyerek, insan istihdamında nelere dikkat ettiğini ortaya koymaktır.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında öncelikle araştırmanın kaynak ve yöntemleri ele alınmış, ardından vekil kavramı ve bu kavramın yerine kullanılan diğer terimler açıklanarak vekilliğin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde Hz. Peygamber'in savaşa giderken bıraktığı vekiller ana kimlik, hangi kabileye mensup bulunduğu, ashâb arasındaki konumu, İslâm'a girişi, hangi savaşlara katıldığı ve vekâlet ettiği, ikinci bölümde ise Hz. Peygamber'in umre, hac veya fetih için çıkarken görevlendirdiği sahabîler olayların kronolojik sırası dikkate alınarak incelenmiş, son bölümde ise bu sahabîlerin özellikleri, görevleri ve icraatlarından örnekler verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın her aşamasına rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Önkâl hocamıza teşekkürlerimi sunuyorum. Başarı yalnız Yüce Allah'tandır.

Hilâl ŞENGÜL
KONYA, 2012

T.C.

KONYA NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hilal ŞENGÜL	Numarası: 084246011017
	Ana Bilim/Bilim Dalı	İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI / İSLÂM TARİHİ BİLİM	
	Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL	
Tezin Adı		HZ. PEYGAMBER'İN SEFERE ÇIKARKEN BIRAKTIĞI VEKİLLER VE ATAMA KRİTERLERİ	

ÖZET

Hız. Peygamber savaştan dönünceye kadar İslâm Devleti'nin faaliyetleri aksamasın diye kendi yerine vekil tayin etmiştir. Bu kişiler, Rasûlullah'ın vekili sıfatıyla ve onun adına iş görmüştür. Hız. Peygamber vekil bırakma işini sadece savaşlarda değil, Medine'yi terk ettiği sair zamanlarda da yapmıştır.

Vekâlet insan için zorunlu bir ihtiyaçtır; çünkü insan sefere çıkarken, şahsen idare edemediği durumlarda veya kuvvetli meşguliyeti dolayısıyla kendi işlerini yapamaz. Bunun için vekil yolu ile yetkili bir şahıs tayin eder ve bu kişi de onun yerine işlerini halleder.

Hız. Peygamber'in vekil tayin ederken gözettiği belli başlı şartlar vardır. Bunlar; Müslüman olmak, güvenilir ve işe ehil olmak, merhamet ve adalet, ilim ve bilgi sahibi olmaktır. Hız. Peygamber vekillerinin işe ehil oldukları takdirde yaş ve Kureyş'e mensup olup olmamalarını göz önünde bulundurmamıştır.

T.C.

KONYA NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ**Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü**

Student's	Name Surname	Hilal ŞENGÜL	ID: 084246011017
	Department/Field	ISLAMIC HISTORY AND ARTS / ISLAMIC HISTORY OF SCIENCE	
	Advisor	Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL	
Research Title		HZ. CRITERIA FOR APPOINTMENT OF NEW HOPE IS NEEDED AT ONCE HE LEFT THE PROPHET'S DEPUTY AND	

ABSTRACT

Prophet Mohammad assigned deputies in order the activities of the Islamic governance not to be hampered until He returns. Those people assigned by Him worked as His deputies and on behalf of Him. Prophet Mohammad assigned deputies not only in the wars but also when He left Medinah in other times.

Proxy is necessary need for people. Because, people cannot do their works when they are on journeys, or when they cannot control works in person owing to their busyness. Therefore, they assign a person as a deputy and that person manages instead of them.

There are definite feature of deputies chosen by Prophet Mohammad. Those are being Muslim, being reliable, competent, compassionate, just, and sophisticated. It was not important being from Qurayş, or age was not a significant criteria for Prophet Mohammad in assigning his deputies.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KAYNAK VE YÖNTEMLERİ	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3
a) Vekil Kavramı.....	3
b) Anlamı Vekil'e Yakın Diğer Kavramlar	3
I. Nâib	3
II. Nakîb.....	4
III. Halîfe	4
3. KUR'AN-I KERİM VE HADİSLERDE VEKİL	5
4. VEKİLE DUYULAN İHTİYAÇ.....	6

I. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN SAVAŞA ÇIKARKEN VEKİL OLARAK GÖREVLENDİRDİĞİ SAHÂBÎLER

1. Ebû Lübâbe Beşîr b. Abdü'l-Münzir (50/670)	9
2. Abdullah b. Ümmü Mektûm (15/636)	10
3. Cüâl b. Sürâka.....	12
4. Ebû Zer el-Ğifârî (32/653).....	13
5. Zeyd b. Hârise (8/629)	16

6. Sibâ' b. Urfuta el-Ğıfârî	19
7. Nümeyle b. Abdullah el-Leysî.....	19
8. Ebû Rühm Külsûm el-Ğıfârî.....	20
9. Attâb b. Esîd (13/634).....	20
10. Hübeyre b. Sebel.....	22

II. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN SAVAŞ DIŞINDA VEKİL OLARAK GÖREVLENDİRDİĞİ SAHÂBÎLER

1. Sa'd b. Ubâde (14/635)	23
2. Sa'd b. Muâz (5/627).....	24
3. Sâib b. Osman b. Maz'ûn (12/633).....	27
4. Zeyd b. Hârise (8/629)	28
5. Ebû Seleme Abdullah b. Abdü'l-Esed (4/625).....	28
6. Ebû Lübâbe Beşîr b. Abdü'l-Münzir	29
7. Abdullah b. Ümmü Mektûm (15/636)	29
8. Osman b. Affân (35/656).....	30
9. Abdullah b. Abdullah b. Übeyy b. Selûl (12/633).....	32
10. Abdullah b. Revâha (8/629).....	33
11. Ebû Zer el-Ğıfârî(32/653).....	35
12. Sibâ' b. Urfuta el-Ğıfârî	35
13. Nümeyle b. Abdullah el-Leysî.....	35
14. Ebu Rühm Külsûm el-Ğıfârî.....	35
15. Muhammed b. Mesleme (43/663).....	35
16. Uveyf b. el-Azbât.....	37
17. Ali b. Ebî Talib (40/661)	38
18. Ebû Dücâne es-Sâidî (11/632)	41

III. BÖLÜM

VEKİL OLARAK GÖREVLENDİRİLEN SAHÂBÎLERİN

ÖZELLİKLERİ VE GÖREVLERİ

1. HZ. PEYGAMBER'İN VEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ	44
a) Müslüman Olmak	44
b) Emanet ve Ehliyet	44
c) Merhamet ve Adalet	47
d) İlim ve Bilgi Sahibi Olmak	48
e) Yaş ve Mensubiyet	49
2. HZ. PEYGAMBER'İN VEKİLLERİNİN GÖREVLERİ	53
a) Namaz Kıldırma	54
b) Şehrin Güvenliğini Sağlama	54
c) Hususi İşler	54
SONUÇ	55
BİBLİYOGRAFYA	57

KISALTMALAR

As	: Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm, Aleyhi's-Selâm
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: bin, ibn: oğlu
bkz.	: bakınız
bsm.	: baskı
bt.	: bint: kızı
c.	: Cilt
ç.	: Çoğul
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
İA	: İslâm Ansiklopedisi
md.	: madde
nşr.	: neşreden
s.	: sayfa
sy.	: sayı
Thk.	: tahkik
tsz.	: tarihsiz
vd.	: ve diğerleri
yy.	: basım yeri yok

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KAYNAK VE YÖNTEMLERİ

Hız. Peygamber'in sefere çıkarken vekil olarak görevlendirdiği sahâbiler konulu çalışmamızda öncelikle kavramların açıklanması için sözlüklere ve ansiklopedilere müracaat edilmiştir. Başta İbn Manzûr'un *Lisânü'l-Arab*'ı, Rağıb el-İsfehanî'nin *el-Müfredât*'ı ve Diyanet İslâm Ansiklopedisi ile İslâm Ansiklopedisi başvuru olan sözlük ve ansiklopedilerdir.

Araştırmamızda tarama yöntemi kullanılarak temel kaynaklarımız olan Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerden konuyla ilgili olan ayetler, hadisler tesbit edilerek incelenmiştir. Araştırmamızı ilgilendiren ayetlerin tefsiri için İbn Kesîr ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsir çalışmalarına müracaat edilmiştir.

Konumuzla ilgili hadisler başta Buhârî ve Müslim'in *Sahîhleri* olmak üzere Kütüb-i Sitte müelliflerinin eserlerine müracaat edilerek araştırılmıştır. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i de yararlandığımız kitaplar arasındadır.

Araştırmamızın temel kaynakları, öncelikle ilk devir siyer-meğâzî çalışmaları ile bunların günümüze ulaşmasını sağlayan daha sonraki dönemlerde telif edilmiş siyer kitapları, siyer konulu hadisler ve sahabe biyografileridir. Araştırmamız Hız. Peygamber dönemiyle sınırlı tutulduğu için bu döneme yakın olan kaynaklar önem kazanmaktadır. Bunlar arasında bizim için temel kaynak olan İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın eserlerini zikredebiliriz. Özellikle Hız. Peygamber'in vekil olarak görevlendiği isimlerle ilgili bilgileri ve vekil bırakıldıkları sırada şehrin durumunu bu iki kaynaktan öğrenmekteyiz. Yine, Vâkıdî'nin *el-Meğâzî*'si, Taberî'nin *Târîh* adlı çalışması, İbnü'l Esîr'in *el-Kâmil*'i, İbn Kesîr'in *el-Bidâye*'si ilk dönem İslâm tarihi kaynakları olarak araştırmamızda yer almıştır. Bu eserlerden vekil bırakılan şahsiyetin kimliğini ve yapmış olduğu işleri öğrenmekteyiz.

Hız. Peygamber devrinde vekillik görevini yürüten sahâbilerin hayatını ve şahsiyetini incelerken sürekli olarak müracaat ettiğimiz Tabâkât türü eserler arasında

sahabe üzerinde yapılmış çalışmalardan biri olması hasebiyle İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübrâ'sı* yer alır. Yine vekil olarak görevlendirilen sahâbîlerin tesbiti ve hayatları hakkında bilgi sahibi olmak için Belâzürî'nin *Ensâb'ı*, İbn Abdü'l-Berr'in *el-İstîâb'ı*, İbnü'l-Esîr'in *Üsdü'l-Ğâbe'si*, Zehebî'nin *Siyeru Â'lâmü'n-Nübelâ'sı* ve İbn Hacer'in *el-İsâbe'si* kaynak olarak kullanılmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde yer alan sahâbîlerin özellikleri ve görevlerinin tesbiti için devlet yönetimi ile ilgili olan eserler incelenmeye çalışılmıştır. Kettânî'nin *et-Terâtibü'l-İdâriyye'si*, İbn Haldun'un *Mukaddime* isimli çalışmalarına müracaat edilmiştir.

Yukarıda zikrettiğimiz kaynaklar dışında konumuzla ilgili makaleler, ansiklopedi maddeleri ve son dönemde ortaya çıkan eserlerden de istifade edilmiştir. Bunlar; Hamidullah'ın *İslâm Peygamberi, İslâm'da Devlet İdaresi, İslâm'ın Hukuk İlmine Yardımları*, Hüseyin Yenibaş'ın *Vazifelendirmede Peygamber Metodu*, Ünal Kılıç'ın *Şehir Yönetimi ve Valilik*, İbrahim Canan'ın *Peygamberimiz'in Tebliğ Metodları* eseri ve *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm* isimli eserlerden faydalanılmıştır.

Bu kaynakları tararken konu ile ilgili bilgiler titizlikle araştırılmış, bu esnada bir konu ile ilgili farklı rivayetler olduğunda belirtilmiştir. Başlangıçta kavramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılmış, akabinde genel bilgiler zikredilmiştir. Bölümler içinde konular ele alındıktan sonra bölüm sonlarında kısa değerlendirmeler yapılmıştır.

Sonuç itibariyle, çalışmamızda konuyla ilgili temel İslâm tarihi kaynaklarına ve son dönemde ortaya çıkan çalışmalara mümkün olduğu kadar ulaşmaya ve konuyu izah etmeye çalıştık.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

a) Vekil Kavramı

Vekil, bir kişiye güvenmek, onu kendi yerine vekil tayin etmek demek olan tevkîl kökünden türetilmiştir. Vekil sözcüğü, feîl kalıbında olmasına rağmen mefûl anlamındadır.¹ Kur'an'da vekâletten türetilen şekillere, Allah'a teslim olmak, Allah'a itimat etmek(tevekkül) manasında yahut Allah'ın vekil olduğu düşüncesiyle rastlanmaktadır.² Allah'ın 99 isminden biri olan Vekil, yarattıklarının rızıkına kefil olan anlamına da gelmektedir.³

b) Anlamı Vekil'e Yakın Diğer Kavramlar

Kaynaklarda bazı mana farklılıkları olmakla birlikte vekil kelimesi yerine nâib, nakîb ve halîfe kelimeleri de kullanılmaktadır. Şimdi bu kelimeleri sırasıyla inceleyelim:

I. Nâib

Nâib, sözlükte “birini temsil etmek, birine vekâlet etmek” anlamındaki nevb (niyâbe) mastarından türemiş, “bir makamın sorumluluğunu geçici bir zaman için yüklenen kimse” demektir. Çeşitli İslâm devletlerinde başlıca devlet ricalinin kendilerine yardımcı olmak veya bulunmadıkları yerlerde ve zamanlarda işlerini yürütmek üzere tayin ettikleri görevlilere naib adı veriliyordu. Hz. Peygamber'in Medine dışına çıktığında İbn Ümmü Mektûm, Ebu Rühm Külsûm b. Husayn ve Muhammed b. Mesleme gibi sahâbîleri vekil bıraktığı, bu uygulamanın Hulefâ-yi Râşidîn döneminde de devam ettiği bilinmektedir.⁴

¹ Râğıb el-İsfehânî, *el- Müfredât*, “vkl”, İstanbul, 1986, s.834.

² Spies, Otto, “Vekâlet”, *İA*, İstanbul, 1986, XIII, 269.

³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “vkl”, Beyrut, tsz, XI, 734.

⁴ İpşirli, Mehmet, “Nâib”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 311.

II. Nakîb

Nakîb sözlükte, “bir topluluğu ve durumlarını kontrol eden lider, başkan” anlamlarına gelir. Çoğulu nukeba’dır.⁵ Terim olarak ise, siyasî, içtimaî, askerî ve dinî alanlarda hükümdar veya şeyhlerin maiyetinde görevli üst düzey sorumlularını ifade eder. İslâm Tarihi’nde nakîb kelimesi ilk defa hicretten önce İkinci Akabe Biatı sırasında kullanılmıştır. Rasûl-i Ekrem, Akabe’de kendisine biat eden Medineliler arasından on iki kişiyi Medine’deki Müslümanların meseleleriyle ilgilenmek, İslâm’a davette bulunmak ve oradaki gelişmeleri kendisine bildirmek için nakîb tayin etmiştir.⁶

III. Halîfe

Halîfe, sözlükte “arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek” anlamlarına gelen half kökünden türetilmiş olup “birinin yerine geçerek işini, görevini devam ettiren”⁷ şeklinde açıklanmaktadır. Halîfe kelimesi terim olarak biri siyasette diğeri tasavvufta olmak üzere başlıca iki alanda kullanılmaktadır. Bir kimsenin diğeri bir zatın yerini tutmasına hilâfet, halîfe tayin etme işine de istihlâf veya tahlîf denir.⁸

Hilâfet, sözlükte “birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, birinin ardından gelmek/gitmek, yerini doldurmak, vekâlet veya temsil etmek” gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, İslâm devletlerinde Hz. Peygamber’den sonraki devlet başkanlığı kurumunu ifade eder. Halîfe de “bir kimsenin yerine geçen, onu temsil eden kimse” demektir ve devlet başkanı için kullanılır. Devlet başkanlığının bir adı da imâmettir. Devlet başkanına, Rasûl-i Ekrem’in vekili olarak onun adına toplum yönettiği için halife, önder ve lider olması sebebiyle de imam denildiği anlaşılmaktadır.⁹

İslâm Devleti’nin ilk başkanı olan Hz. Peygamber sağlığında başlıca iki vazife ile mükellefti:

1-Vahiyle öğrendiği İslâm’ın inanç ve hükümlerini ümmete ulaştırmak,

⁵ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, “nkb”, 572.

⁶ Uyar, Gülgün, “*Nakîb*”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 321.

⁷ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, “hlf”, İstanbul, 1986, 222.

⁸ Uludağ, Süleyman, “Halife”, *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 299.

⁹ Avcı, Casim, “Hilâfet”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVII, 539.

2- İslâm'ın yeryüzünde bizzat temsilcisi ve tatbikçisi olmak.

Peygamberimizin vefatıyla ilk vazife sona erdiyse de, ikincisine ümmet tevârüs etmek durumunda idi. Nitekim İslâm Devleti'ni Hz. Peygamber'in siyasî halefinin idaresinde devam ettirme fikri, ilk Müslümanlarda o derece sarsılmaz bir kanaat idi ki, bu meselenin hallini, Peygamber'in defin işinden bile önceye almış bulunmaktadırlar.¹⁰

3. KUR'AN-I KERİM VE HADİSLERDE VEKİL

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurur: “*Sen onlara aldırma; Allah'a güven, vekil olarak Allah sana yeter.*”¹¹ Yani senin işlerini üstlenmesi ve onları yerine getirmesi açısından Allah ile yetin. Bunun bir benzeri şu ayettir: “*İnsanlar onlara: Düşmanlarınız size karşı ordu topladı, onlardan korkun, dediklerinde, bu, onların imanını artırdı ve şöyle dediler: Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.*”¹² Yine Yüce Allah: “*Allah dileseydi ortak koşmazlardı. Biz seni onlar üzerine bekçi yapmadık, sen onlara vekil de değilsin!*”¹³ sözü ise, “Sen onların başlarına verilmiş, onları korumakla görevli biri değilsin.” demektir.¹⁴

Vekil, yani kendisine yetki verilen kişiler hakkında birçok hadis bulunmaktadır. Hz. Peygamber, Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi, kendisinin Ümmü Habîbe olan nikâhı için vekil olarak tayin etmiştir.¹⁵ Yine Hz. Peygamber başkasına bir kadını recm etmek ve bir sarhoşu sopayla cezalandırma yetkisini de vermiştir.¹⁶ Diğer bazı hadisler, üçüncü şahıs namına borçları talep eden, yetkilendirilmiş şahıs ile ilgili bilgi vermektedir.¹⁷

Müslüman toplumlarda devlet başkanlığına hilâfet denmesi, halîfenin risâlet görevi hariç Hz. Peygamber'in yerine geçerek onun dünyevi otoritesini temsil etmesi, yeryüzünde dinin hükümlerini uygulamak, dünya işlerini düzene sokmak üzere Allah'ın

¹⁰ Hatipoğlu, M.Sait, “Hilâfetin Kureyşliliği”, *AÜİFD*, Ankara, 1978, XXIII, s.156.

¹¹ Nisâ 4/81.

¹² Âli İmrân 3/173.

¹³ En'am 6/107.

¹⁴ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, “vk1”, s.834.

¹⁵ Buhârî, *Vekâlet*, 3.

¹⁶ Buhârî, *Vekâlet*, 13.

¹⁷ Buhârî, *Vekâlet*, 4.

yeryüzündeki hâkimiyetini veya bütün mü'minlere ait olan hilâfet ve yetkiyi temsil etmesi gibi sebeplerle açıklanır. Dolayısıyla bu makamdaki kişiye “Halîfetü Rasûlillah” da denilmiştir.¹⁸ Kaynaklarda, Hz. Ebûbekir’in kendisine Allah’ın halifesi diye hitap eden bir kişiye tepki göstererek Allah’ın değil Rasûlullah’ın halifesi olduğunu ve buna da rıza gösterdiğini söylediği kaydedilmektedir.¹⁹

“Halîfelik, dini korumak ve dinin gereklerine göre dünyayı yönetmek (siyaset etmek) konusunda Hz. Peygamber’e vekâlet (halîfelik) etmektir. Bu makam ‘hilâfet’ ve ‘imâmet’ olarak, bu makama gelenler ise ‘halîfe’ ve ‘imâm’ olarak isimlendirilir. İmâm olarak isimlendirilmesinin sebebi, kendisine tabi olunması ve örnek alınıp uyulması noktasında namaz kıldıran imama benzemesinden dolayıdır. Bu yüzden, İslâm literatüründe devlet başkanlığına yani halîfeliğe ‘büyük imâmet’ denir. Halîfe olarak isimlendirilmesinin sebebi ise ümmet içinde Hz. Peygamber’e halef ve vekil olmasından dolayıdır. Bu kişiye genel olarak halîfe ya da ‘Halîfetü Rasûlillah’ (Hz. Peygamber’in halîfesi) denir.

Bu makama gelenin, Allah’ın halîfesi olarak isimlendirilmesi konusunda ise ihtilaf edilmiştir. Bazıları insanların yeryüzündeki genel halîfeliğini bildiren, ‘*Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım*²⁰ ve ‘*Sizi yeryüzünün halîfeleri yaptım*²¹ meâlindeki âyetleri delil göstererek böyle bir isimlendirmeyi caiz görmüşlerdir. Çoğunluk ise âyetlerin bu anlama gelmediğini söyleyerek bu isimlendirmeyi caiz görmemiştir.” Hz. Ebûbekir de kendisine bu şekilde hitap edilmesini yasaklayarak şöyle demiştir: “Ben Allah’ın halîfesi değil, Allah’ın elçisinin halîfesiyim.” Çünkü sadece gâip olanlara (mevcut ve hazır bulunmayanlara) halef olunur, hazır bulunanlara halef olunmaz.²²

4. VEKİLE DUYULAN İHTİYAÇ

Vekâlet insan için zorunlu bir ihtiyaçtır; çünkü insan bazen sefere çıkarken veya hacca giderken, şahsen idare edemediği veya kendinin yeter derecede imkânı

¹⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III, 183, 281.

¹⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III, 183.

²⁰ Bakara, 2/30.

²¹ En’am 6/165.

²² İbn Haldun, *Mukaddime* (Çev: Zakir Kadiri Ugan), İstanbul, 1990, I, 482.

olmadığından yahut kuvvetli meşguliyeti dolayısıyla kendi işlerini yapamaz. Bunun için vekil yolu ile yetkili bir şahıs tayin eder ve bu kişi de onun yerine işlerini halleder.²³

Dinî ve siyasî işler ayrımlarının yapılmadığı İslâm düşüncesinde, ilk dönemlerde, dinî otorite ile siyasî otorite aynı şahsı elinde toplanmıştır. İdareciler, hem dinî hem siyasî otoriteye sahip bulunmuş ve her ikisini birlikte kullanmışlardır. Buldukları yerin camiinde imam olarak mü'minlerin önüne geçip namaz kıldırması, savaşta ordunun başına geçip kumandan olmuş ve yönetim kademesinin başında idareci olarak görev yapmıştır. Hz. Muhammed, merkezî olsun, talî olsun devlet başkanlığı ile cami imamlığını birleştirmiş bulunuyordu. Hayatta olduğu müddetçe; peygamberlik, dinî başkanlık, kanun koyuculuk, bas hâkimlik, ordu komutanlığı ve devlet başkanlığı fonksiyonlarını sahsında toplamış ve bunları ifâ etmiştir.²⁴ Hz. Peygamber'in birçok tasarrufu gibi yasama yürütme ve hatta yargıyı kendi sahsında bulundurmasından dolayı, "İslâm'da kuvvetler ayrılığından söz edilemez" gibi bir temel yargıya varılmaktadır. O dönem ve şartlarda Hz. Peygamber'in böyle bir icraatta bulunmaktan başka bir seçeneği olduğunu söylemek imkânsızdır. Böyle olduğu içindir ki, kısa süre sonra hatta Hz. Peygamber zamanında bile görev taksimi yapılmış, her alanda içtihat ve teşkilatlanma faaliyetleri başlamıştır. İlk dönem için söz konusu edilen bu durumun bir takım sebepleri vardır:

- 1- Hz. Peygamber'den başka devlet işlerini üstlenebilecek durumda ve özellikle konumda bir başkası yoktur.
- 2- Farklı bir teşkilatlanma ihtiyacı da henüz doğmamıştır.
- 3- İşleri yapacak kişiler henüz yetişme safhasındadır.
- 4- Bu durum o zamanki dünya devletleri için söz konusudur.²⁵

---

²³ Spies, Otto, "Vekâlet", *İA*, İstanbul, 1986, XIII, 270.

²⁴ Dursun, Davut, *Siyasî-İdarî Sistemle İlişkileri Açısından Din Bürokrasisi Yapısı, Konumu ve Gelişimi*, İstanbul, 1992, s.95.

²⁵ Palabıyık, Hanefî "Hz. Peygamber'in Devlet Kurma Faaliyeti (Tarihi Arka Plan ve Teşri Açısından)", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2002, XVII, 115.

Hız. Peygamber'in Medine'ye hicretten sonraki faaliyetleri ile devlet hüviyeti kazanan İslâm toplumu, içtimaî, siyasî, iktisadî ve diğerkonulardaki haklarını korumak ve da'vet görevinin yerine getirilmesi için yeni bir döneme girmiştir. Hız. Peygamber, gerek Mekke'de gerekse Medine'de cihad âyeti nâzil oluncaya kadar müşriklerin menfî davranışlarına sabretmiştir²⁶ ve bu devrede muhataplarına karşı sulh yolunu tercih etmiş, onları çeşitli yollarla ve öğütlerle İslâm dinine davet etmiştir.²⁷ Cihad âyetinden sonra Resûlullah'ın müşriklere karşı yaptığı harp çağrısına Müslümanlar icabet etmişler ve gönüllülerden oluşan bir ordu teşekkül etmiştir.²⁸

“*Ben rahmet peygamberiyim, harp peygamberiyim*”²⁹ şeklindeki hadisiyle Hız. Peygamber onun gözünde savaşın, kendisinden vazgeçilmesi mümkün olmayan kötü bir gerek olduğu ve asla kendine menfaat sağlamak gayesiyle ve kendi arzu ve isteğiyle hiçbir zaman harbe tutuşmadığını, olan savaşların ise, tamamen karşı tarafta bulunan hasımlarının arzu ve istekleriyle çıktığını beyan ve ifade etmektedir.³⁰ Savaşlarda komutan olarak ordunun başında yer alan Hız. Peygamber, savaştan dönünceye kadar İslâm devletinin icraatı aksamasın diye kendi yerine vekil tayin etmiştir. Bu zat, devlet başkanının vekili sıfatıyla ve onun adına iş görmüştür. Vekil bırakma işi, sadece savaşlarda değil, Hız. Peygamber'in Medine'yi terk ettiği sair zamanlarda da olan bir hadisedir.³¹

---

²⁶ Kapar, Mehmet Ali, *Asr-ı Saadette Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, (Ed: Vecdi Akyüz), İstanbul, 1994, II, 350-351.

²⁷ Hicr 15/85.

²⁸ Buhârî, *Cihâd*, 138.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 396.

³⁰ Hamidullah, Muhammed, *Hız. Peygamber'in Savaşları* (Çev: Salih Tuğ), İstanbul, 1981.

³¹ Ağırman, Mustafa, *Asr-ı Saadette Ordu ve Savaş Stratejisi, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, (Ed: Vecdi Akyüz), İstanbul, 1994, IV, 63.

I. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN SAVAŞA ÇIKARKEN VEKİL OLARAK GÖREVLENDİRDİĞİ SAHÂBÎLER

Asker sayısı az veya çok olsun, savaş için yahut başka bir maksatla hareket edilsin, çarpışma vuku bulsun veya bulmasın Hz. Peygamber'in bütün seferlerine gazve (ç. Gazavât) denir. Gerçekte seriyye olan çarpışmalara gazve dendiği de olmuştur; Mûte Gazvesi gibi. Hz. Peygamber'in emir ve kumandasında 27 gazve gerçekleştirilmiştir.³²

Hız. Peygamber savaştan dönünceye kadar İslâm Devleti'nin faaliyetleri aksamasın diye kendi yerine bir vekil tayin ederdi. Bu kişiler, devlet başkanının vekili sıfatıyla ve onun adına iş görürdü. Biz bu bölümde içinde çarpışma vuku bulan savaşları ele alarak, Hz. Peygamber'in savaşa giderken yerine bırakmış olduğu vekilleri olayların kronolojisini dikkate alarak sunmaya çalışacağız.

1. Ebû Lübâbe Beşîr b. Abdü'l-Münzir (50/670)

Adının Ebû Lübâbe, Büseyr, Râfi', Mervan olduğunu söyleyenler olduğu gibi Beşîr ve Rifaa'nın onun kardeşleri olduğunu söyleyenler de vardır.³³ İlk Müslümanlardan olan Ebû Lübâbe, İkinci Akabe Biatı'nda bulunmuş ve Hz. Peygamber tarafından kabilesine temsilci tayin edilmiştir. Hz. Peygamber, Bedir Savaşı'na giderken Medine'de namaz kıldırmak üzere Abdullah ibn Ümmü Mektûm'u vekil bıraktı. Medine'de ve çevresindeki münafıklarla gizli açık İslâm düşmanlarının arkadan herhangi bir kötülükte bulunabilecekleri ihtimaline karşı ensardan Ebû Lübâbe Beşîr b. Abdü'l-Münzir'i Medine valiliğine tayin etti ve onu Ebû İnebe kampından Medine'ye geri gönderdi³⁴ ve Bedir ganimetinden kendisine pay ayrıldı. Hz. Peygamber Medine

³² Algül, Hüseyin, "Gazve", *DİA*, XIII, 488; Hasan, Hasan İbrahim, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi* (Çev: İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş), I, 144; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 144.

³³ Çubukçu, Asri, "Ebû Lübâbe el-Ensârî", *DİA*, X, 179.

³⁴ Vâkidî, *el-Meğâzî*, I, 101; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 612; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, I, 384.

tehlikede olduğu zaman ensarı vekil bırakmıştır. Hz. Peygamber Sevîk³⁵ (Zilhicce 2/Haziran 624) gazvesinde de Medine’de emîr olarak bırakıldı.

Ebû Lübâbe, Hz. Peygamber’in katıldığı savaşların çoğuna katılmıştır. Ebû Lübâbe Evs kabilesine mensuptu ve İslâmiyet’ten önce Kurayza kabilesinin müttefiki idi. Benî Kurayza muhasarasında Yahudiler, Hz. Peygamber’den Ebû Lübâbe’nin yanlarına gönderilmesini istediler ve Ebû Lübâbe’yi kurtarıcı gibi karşıladılar. Ebû Lübâbe, yahudilere Sa’d b. Muâz’ın emrine boyun eğmelerini ve teslim olmalarını tavsiye etti. Bunun kılıçtan geçirilmek olduğunu göstermek için de eliyle boğazını işaret etti.³⁶ Aslında Rasûlullah, Ebû Lübâbe’yi Benî Kurayza’ya gönderirken onlara hangi muameleyi yapacağı konusunda herhangi bir şey söylememişti. Ancak Ebû Lübâbe’nin bu şekilde hareket etmesi doğru değildi. Ebû Lübâbe yaptığı işin doğru olmadığını hemen anladı ve pişman oldu ve mescide gidip kendini direğe bağlattı. Affedilinceye kadar direğe bağlı durdu. Sonraları bu direk “tevbe direği” diye anıldı.³⁷

Ebû Lübâbe temiz ahlâklı ve iyi kalpli birisiydi. O, İslâm’ın prensiplerini öğrenme ve onları hayatına uygulamaya özen gösterirdi. Yukarıda verilen hatayı işlediğinde Allah kendisini affederse malının tamamını Allah yolunda vakfedeceğine söz vermişti. Affedildikten sonra bu vaadini yerine getirmek için Rasûlullah’a müracaat ettiğinde Allah Rasûlü ona malının üçte birini Allah yolunda vakfetmesini söylemiştir.³⁸

Ebû Lübâbe’nin vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Hz. Osman’ın ya da Hz. Ali’nin hilâfetine kadar yaşadığı rivayet edilmektedir.³⁹

2. Abdullah b. Ümmü Mektûm (15/636)

Abdullah (Amr) b. Kays b. Zâide el-Kureşî el-Amirî’nin⁴⁰ İslâmiyet’ten önce adının Huseyn olduğu, Rasûlullah’ın kendisine Abdullah ismini verdiği söylenmektedir. Hz. Hatice’nin dayısının oğludur. Ümmü Mektûm, annesi Atike bint Abdullah el-

³⁵ Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, V, 272.

³⁶ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, II, 508-509; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 247-248.

³⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 230-231; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 168

³⁸ Ahmed b Hanbel, Müsned, IV, 452-453.

³⁹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 500; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 231.

⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 263; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 523.

Mahzûmiyye'nin künyesi olup ona nisbetle İbn Ümmü Mektûm diye tanınmıştır. Anadan doğma kör olduğu veya küçük yaşta gözlerini kaybettiği, bu sebeple annesine Ümmü Mektûm denildiği de nakledilir.⁴¹

İbn Ümmü Mektûm'u asıl meşhur eden olay Mekke'de cereyan etmiştir. Bu olay nedeniyle, hakkında Abese Suresi'nin ilk âyetleri nâzil olmuştur. Hz. Peygamber Mekke'de bazı müşriklere Müslümanlığı anlattığı bir sırada İbn Ümmü Mektûm yanına gelerek Allah'ın ona öğrettiği meseleleri kendisine anlatmasını istemiş, Rasûlullah'ın onun bu davranışından dolayı hoşnutsuzluk göstermesi üzerine kendisini uyarıcı âyetler nâzil olmuştur.⁴² Daha sonra Hz. Peygamber'in İbn Ümmü Mektûm'a iltifat edip ikramda bulunduğu ve "Ey kendisinden dolayı Rabbimin beni azarladığı zât, merhaba!" diye hitap ettiği bilinmektedir.⁴³

İbn Ümmü Mektûm, gözleri görmediği için, savaflara katılmamış; bu sebeple devamlı Medine'de kalmıştır. Hz. Peygamber de bunu bildiği için, sefere çıkarken yerine namaz kıldırarak üzere genellikle onu bırakmıştır. Bu görevin kendisine on üç defa verildiği kaydedilmektedir.⁴⁴ Bedir Gazvesi⁴⁵(Ramazan 2/Şubat 624), Uhud Gazvesi⁴⁶(Şevval 3/Mart 625), Mekke fethi⁴⁷(Ramazan 8/Aralık 629) bunlar arasındadır. Abdullah b. Ümmü Mektûm bırakılmadığı zamanlarda ise diğer sahabîler bu işle görevlendirilmiştir.

Mekke'de İslâmiyet'i ilk kabul edenlerden biri olan İbn Ümmü Mektûm Medine'de Rasûlullah'a müezzinlik yaptı. Medine'ye Bedir Gazvesi'nden kısa bir süre sonra hicret ettiğini söyleyenler varsa da onun Mus'ab b. Umeyr ile hicret ettiği bilinmektedir. İbn Ümmü Mektûm, Medine'de Mus'ab'la birlikte halka Kur'an öğretmekle meşgul oldu. Suffe inşa edilince bir süre orada kaldı.⁴⁸

⁴¹ İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, II, 502

⁴² Abese 80/1-10.

⁴³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 263; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 523.

⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 205.

⁴⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, I, 384.

⁴⁶ İbn Arabî, *Muhadarâtü'l-Ebrâr*, s.46.

⁴⁷ Zürcânî, *Şerhü'l-Mevâhib*, III, 395-396.

⁴⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 263; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 523.

İbn Ümmü Mektûm, Tebûk Gazvesi'nden sonra nâzil olan ve cihada gidenlerin geride kalanlardan üstün olduğunu, ancak mazeretlilerin bu hükmün dışında tutulduğunu bildiren ayete rağmen⁴⁹ o günden sonra yapılacak savaşlara katılacağını söyleyip, savaşlarda sancağın kendisine verilmesini istemiştir. O günden itibaren hiçbir gazadan geri kalmayı istemeyip vazifesinin savaş alanlarında olduğuna karar verdi. O şöyle diyordu: “Beni saflar arasında durdurunuz ve sancağı veriniz, onu sizin için taşıyım ve muhafaza edeyim. Nasıl olsa, ben kaçmaya gücü olmayan bir âmâyım.” Hicretin 14/636 yılında zırhını giyerek Kadisiye Savaşı'na katıldığı ve bu savaşta aldığı yaralar neticesinde şehit düştüğü rivayet edilmektedir.⁵⁰

3. Cüâl b. Sürâka

Cüâl b. Sürâka ed-Damrî el-Ğıfârî'nin ismi kaynaklarda Cüayl, Cîal ve Cüffal gibi farklı şekillerde geçmektedir.⁵¹ İlk muhacirlerdendir. Fakir olduğu için Suffe ashâbı arasında yer almıştır. Hz. Peygamber Benî Müstalik Gazvesi'ne (Şaban 5/ Ocak 627) giderken Cüâl b. Sürâka'yı yerine vekil olarak bırakmıştır.⁵² Zâtü'r-Rikâ' Gazvesi (Muharrem 5/ Haziran 626) dönüşünde ise onu Müslümanların sağlık ve zafer haberini Medine'ye ulaştırmakla görevlendirdi.⁵³ Cüâl Benî Kurayza Gazvesi'nde bir gözünü kaybetti.⁵⁴

Cüâl, Hz. Peygamber'e son derece bağlıydı ve sarsılmaz bir imana sahipti. Huneyn Gazvesi'nden sonra ganimetler taksim edilirken Hz. Peygamber'in Akra' b. Habis ile Uyeyne b.Hısn'a yüzer deve verdiği halde Cüâl b. Sürâka'ya hiçbir şey vermemesini izah edemeyen bir sahâbî bunun sebebini Hz. Peygamber'e sormuştu. Hz. Peygamber de Akra' ile Uyeyne'yi İslâm'a ısındırmak için onlara fazla verdiğini, Cüâl b. Sürâka'nın ise imanına güvendiğini söylemiş, Cüâl'in onlar gibi dünya dolusu adama bedel olduğunu belirtmişti.⁵⁵

⁴⁹ Nisâ 4/95

⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 212; Zehebî, *Siyeru A'lamü'n-Nübelâ*, I, 365.

⁵¹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 245; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I, 338; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 235.

⁵² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I, 338; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 235.

⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 61.

⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I, 338; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 239.

⁵⁵ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 245-246; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I, 338; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 239.

Tebûk Gazvesi'nde Hz. Peygamber'in bir mucizesiyle karnını doyuran üç sahâbîden biri olan⁵⁶ Cûâl'in ne zaman ve nerede vefat ettiği bilinmemektedir.⁵⁷

4. Ebû Zer el-Ğıfârî (32/653)

Künyesiyle meşhur olduğundan adı adeta unutulmuştur. İsim ve soyu: Cündeb b. Cünâde b. Seken b. Kuayb b. Suayr b. Vak'a b. Haram el-Ğıfârî el-Kinânî el-Mudarî olan Ebû Zer, ilk Müslümanlardandır. Annesinin ismi Ramle bint Vekîa'dır.⁵⁸

Ebû Zer'in mensup olduğu Ğıfar kabilesi, eşkiyalık yapıp kervanları vurarak geçinirlerdi. Haram aylarda⁵⁹ bile baskın yapmaktan, yağmacılıktan ve yol kesmekten çekinmeyen Ğıfar kabilesine mensup Ebû Zer'in Müslüman olmadan önce yol kesip yağmacılık yaptığı, hatta kabilesinin en atılgan ve gözü pek yağmacılarından olduğu nakledilir. Ancak Ğıfar halkı gibi putlara tapmaz, onlardan nefret ederdi.⁶⁰

Ebû Zer, Mekke'de Hz. Peygamber'in bir olan Allah'a inanmaya davet ettiğini duyunca hemen oraya kardeşi Üneys'i haber getirmek üzere Mekke'ye gönderdi. Üneys Mekke'de Hz. Peygamber'i Mekkeliler'i İslâm'a davet ederken dinledi ve duyduğu sözlerden çok etkilendi. Kabilesine döndü ve Ebû Zer'e duyduklarını anlattı. Bunun üzerine Ebû Zer, bizzat kendisi Peygamber'i görmek için Mekke'ye gitti. Mekke'ye varınca Hz. Peygamber hakkında bilgi alabileceği birini aramaya başladı, fakat kimseyi bulamadı. Akşam olunca elbisesine bürünüp Kâbe'nin dibine oturdu. O sırada Hz. Ali onu gördü ve Ebû Zer'i alıp

evine götürdü. Orada Ebû Zer asıl amacından bahsetmedi. Ertesi gün yine Hz. Peygamber hakkında bilgi toplamaya ve onunla görüşmeye çalıştı, fakat yine muvaffak olamadı. Bir önceki gece yaptığı gibi Kâbe yakınında otururken yine Hz. Ali onu gördü. Bu sefer niçin Mekke'ye geldiğini sordu. Ebû Zer gizli kalması şartıyla geliş gayesini açıkladı. Buna sevinen Hz. Ali ertesi gün tedbiri elden bırakmadan Ebû Zer'i

⁵⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 235.

⁵⁷ Başaran, Selman, "Cûâl b. Sürâka", *DİA*, VIII, 77.

⁵⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 62.

⁵⁹ Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb ayları.

⁶⁰ Aydınlı, Abdullah, "Ebû Zer el-Ğıfârî", *DİA*, X, 267.

Peygamberimizle tanıştırmak üzere götürdü. Çünkü bu sırada Müslümanlar faaliyetlerini gizlilik içinde yürütüyorlardı.

Ebû Zer Rasûlullah'ın huzuruna vardığında selam vermiş⁶¹, kelime-i şahadet getirerek Müslüman olmuştur.⁶² Hz. Peygamber Ğıfar kabilesinden birinin gelip Müslüman olmasına hayret etmiş, Allah Teâlâ'nın dilediğine hidayeti nasip edeceğini söylemiştir.⁶³ Peygamberimiz ona müslüman olduğunu gizlemesini, kabilesinin yanına dönmesini, kendisi İslâmiyet'i açıktan tebliğe başlayıncaya kadar orada beklemesini söyledi. Fakat Ebû Zer gönlünde coşan seli durduramıyordu: "Ey Allah'ın Rasûlü, gidip müşriklerin arasında hakkı haykıracağım." dedi ve Kâbe yakınında toplu halde bulunan müşriklerin yanına varıp, Müslüman olduğunu açıkladı. Kalabalık bu pervasızlık karşısında Ebû Zer'in üzerine çullanıp bayılıncaya kadar dövdüler. Hz. Peygamber'in amcası Abbas araya girerek onu kurtardı. Ertesi gün yine aynı yerde Müslüman olduğunu söyleyip dövülünce Hz. Peygamber onu, kabilesinin halkını İslâmiyet'e davet etmek üzere gönderdi ve çağrılmadıkça Mekke'ye gelmemesini istedi.

Ebû Zer, aldığı emri aynen uyguladı ve gayretleri sayesinde kabile halkının yarısı İslâmiyet'i kabul etti, diğer kısmı ise Peygamberimizin hicretinden sonra Müslüman oldu.⁶⁴ Bu dönemde onun Kureyş kervanlarına baskınlar düzenlediği, bunlardan kelime-i şahadet getirenlere mallarını geri verdiği, ele geçirdiği ganimetleri kabilesinden sadece Müslüman olanlara dağıttığı rivayet edilmektedir.⁶⁵

Bedir'den itibaren bütün savaşlara katılmıştır.⁶⁶ Bedir'den itibaren bütün savaşlara katıldığı kaydedildiğine göre bazen Medine'ye geldiği, bazen de kabilesinde ikamet ettiği, özellikle savaşlara çıkılırken Medine'ye geldiği anlaşılıyor. Medine'de olduğu zaman mümkün olduğunca Hz. Peygamber'in sohbetini kaçırmamaya çalışırdı.

---

⁶¹ O dönemde selam verme henüz olmadığı için Ebû Zer'in ilk selam veren kişi olduğu kaydedilir. (Buhârî, *Menâkıb*, 10)

⁶² İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 62-63; Buhârî, "*Menâkıb*", 10.

⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 223.

⁶⁴ Müslim, "*Fezâilü's-Sahâbe*", 133; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 63.

⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 222,224.

⁶⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 63.

Ashâb-ı Suffe ile beraber Mescid-i Nebevî'de yatıp kalktığı için her an Hz. Peygamber'in yanında ve hizmetinde bulundu.⁶⁷

Ebû Zer, Medine yakınlarında Ğâbe mevkiinde Hz. Peygamber'in develerine çobanlık yaparken Uyeyne b. Hısn'ın baskınına uğradı ve çıkan çatışmada oğlunu kaybetti (Muharrem 5/Haziran 626). Bu yılın Şaban ayında yapılan Benî Müstalik Gazvesi (Şaban 5/ Aralık 626)⁶⁸ esnasında Medine'de Rasûlullah'ın vekili olarak kalmıştır. Aynı yılın Şevval ayında Hz. Peygamber'in çobanlarını öldüren Ureyneliler'i yakalayan grubun içinde o da vardı. Ebû Zer'in emirlik isteği Hz. Peygamber tarafından uygun bulunmadı ve bu konuda yetersiz olduğu kendisine ifade edildi.⁶⁹O günden sonra Ebû Zer ölünceye kadar hiçbir devlet görevine talip olmadı. Burada bir hususa dikkat çekmeliyiz, Ebû Zer devamlı surette görev almamış, belli bir zaman aralığında Hz. Peygamber'e vekâlet etmiştir. Yani iki olay farklı zamanlarda vuku bulmuş olabilir. Çünkü Hz. Peygamber sefere çıkacağı zaman Medine'nin siyasi durumunu gözetir, şehir tehlike altında bulunmadığı zamanlarda muhaciri, tehlike anında ise ensarı vekil bırakırdı.

Tebûk Seferi'ne çıkılırken Ebû Zer geride kalmış, orduya son anda yetişmişti. Ordudakiler geriden yaya olarak yaklaşan birini gördüler. Peygamberimiz gelen kişi için "Ebû Zer olsa" buyurdu. Hakikaten gelen Ebû Zer'di. Peygamberimiz o esnada: "*Allah Ebû Zer'e merhamet etsin. Tek başına yürür, tek başına ölür, tek başına haşrolunur.*" buyurdu.⁷⁰ Hz. Peygamber onun hakkında, "*Gök kubbenin altında ve yeryüzünün üstünde Ebû Zer'den daha doğru sözlü kimse yoktur.*" demiştir. Yine Hz. Peygamber, "*Ebû Zer yeryüzünde İsa b. Meryem'in zühdüyle yürür.*" dediği nakledilmektedir.⁷¹

Mekke Fethi'nde ve Huneyn Gazvesi'nde kendi kabilesinin sancağını taşıdı. Hz. Peygamber onun hep yanında bulunmasını ister ve bazı konularda görüşünü alırdı.

⁶⁷ Aydınlı, Abdullah, "Ebû Zer el-Ğıfârî", *DİA*, X, 267.

⁶⁸ Zürkânî, *Şerhü'l-Mevâhib*, III, 5.

⁶⁹ Müslim, "*İmâret*", 16-17 (Ebû Zerr: "Ey Allah'ın Rasûlü, beni yönetici tayin etsen." dedim. Eliyle omuzlarıma vurdu ve arkasından: "Ey Ebû Zer, sen zayıf bir kimsesin. Yöneticilik bir emanettir, kıyamet günü ise eziklik ve pişmanlıktır. Ancak yöneticiliği hak edip alan ve üzerine düşeni yerine getiren bunun dışındadır." buyurdu.)

⁷⁰ Bardakoğlu, Ali vd, *Sahâbiler Ansiklopedisi*, s.158, İst, tsz.

⁷¹ Tirmizî, "*Menâkıb*", 35.

Rasûlullah son hastalığı sırasında Ebû Zer'i yanına çağırılmış ve kendisini kucaklamıştır.⁷²

Ebû Zer el-Ğifârî, Zilhicce 32/ Temmuz 653 tarihinde Rebeze'de vefat etti. Cenaze namazını Abdullah b. Mes'ûd kıldırmıştır.⁷³

5. Zeyd b. Hârise (8/629)

Fil Vak'ası'ndan on yıl sonra doğan Hz. Zeyd'in babası Harise b. Abduluzza, annesi Su'da bint Sa'lebe'dir.⁷⁴ Zeyd, ilk Müslümanlardan ve ashâbın ileri gelenlerindendi. Rasûlullah'ın en çok sevdiği şahıslardan biri olması sebebiyle sahabe arasında "el-Hıbb (Rasûlullah'ın sevgilisi)" diye anılırdı.⁷⁵

Annesi, henüz sekiz yaşında olan Zeyd'i dayılarına götürürken bir grup süvarinin baskınına uğradılar ve Zeyd'i köle olarak sattılar. Hz. Hatice'nin yeğeni Hakîm b. Hizâm b. Huveylid, Zeyd'i başka birkaç köle ile birlikte Suriye'den satın almıştı. Hakîm, Zeyd'i halası Hatice bint Huveylid'e vermiş; o da, Hz. Peygamber'e hediye olarak vermişti.⁷⁶ Zeyd'in babası oğlunun izini bulunca Mekke'ye geldi ve oğlunu Hz. Peygamber'den istedi. Hz. Peygamber, kendisi veya ailesini seçme konusunda Zeyd'in serbest bırakılmasını teklif etti. Zeyd, ailesini teşhis ettiği halde O'ndan gördüğü hüsnü muamele ve üstün ahlâk sebebiyle O'nu tercih etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber de Zeyd'i azat etti ve evlat edindi. Zeyd de bundan sonra "İbn Muhammed" diye anılmaya başladı. Zeyd'in ailesi de oğulları hakkında endişelerinin yersiz olduğunu anlayınca Mekke'den Hz. Peygamber'e müteşekkir olarak ayrıldılar.⁷⁷ Bunlar, risâletten önce oldu.

⁷² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I, 358; Aydınlı, Abdullah "Ebû Zer el-Ğifârî", *DİA*, X, 267.

⁷³ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 1656; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 64.

⁷⁴ Belâzürî, *Ensâb*, II, 112.

⁷⁵ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 546; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 281.

⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 281.

⁷⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 563.

Zeyd b. Harise Ümmü Eymen ile evlendi. Bu evlilikten Üsame doğdu.⁷⁸ Bu sebeple Zeyd, Ebû Üsame künyesiyle anılır.⁷⁹ Daha sonra, Zeyneb bint Cahş ile evlendi. Aralarında baş gösteren geçimsizlik nedeniyle ondan boşandı.

Mekkeli Müslümanlarla Medine'ye göç eden Zeyd, hicretin birinci yılında, Hz. Peygamber'in eşi Sevde'yi ve kızları Ümmü Gülsüm ile Fatıma'yı Medine'ye getirmek üzere Mekke'ye gönderildi.⁸⁰

Hz. Aişe'nin rivayetine göre, Zeyd b. Hârise katıldığı bütün seriyyelerde komutan olmuştur. Zeyd, Medine'de kaldığı zamanlarda ise, Hz. Peygamber'e vekâlet etmiştir.⁸¹ 17 Ramazan 2 / 15 Mart 624 günü Mekkelilerle yapılan Büyük Bedir savaşına katılan Zeyd savaşın sona ermesi üzerine, Peygamber tarafından müjdecî olarak Medine'ye gönderildi.⁸² Hz. Peygamber, Müstalikoğulları üzerine sefere giderken (Şaban 5 / Aralık 626) Zeyd b. Harise'yi yerine vekil tayin etmiştir.⁸³

Zeyd'in kumandan olarak katıldığı seferler şunlardır:

1. Cemaziyelahir 3 / Kasım 624 yılı sonlarında, içlerinde Safvân b. Ümeyye, Hüveytib b. Abduluzza ve Hz. Peygamber'in damadı Ebu'l-Âs b. Rebi' gibi meşhur Mekkelilerin bulunduğu Kureyş kervanını vurmak üzere yüz kişilik bir birlikle Necid bölgesindeki Karede adlı yere gönderildi ve birçok mal ve esirle döndü.⁸⁴

2. Rebiülahir 6/Ağustos 627 yılında, Medine'ye 6 km. uzaklıktaki Cemum(Cemuh) adlı yerdeki Beni Süleym kabilesine gönderilen Zeyd, ele geçirilen esir ve ganimetlerle birlikte Medine'ye döndü.⁸⁵

⁷⁸ Belâzürî, *Ensâb*, II, 112; Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, II,290.

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 283; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 546.

⁸⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 337; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 564.

⁸¹ Belâzürî, *Ensâb*, II, 113.

⁸² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 526; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 469-470.

⁸³ Zürkânî, *Şerhü'l-Mevâhib*, III, 5. (Ebu Zerr el-Ğıfarî veya Nümeyle b. Abdullah el-Leysî'yi vekil bıraktığına dair rivayetler de bulunmaktadır.)

⁸⁴ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 197-198; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 36; Önkâl, Ahmet, "Karede Seriyyesi", *DİA*, XXIV, 487.

⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 86

3. Yine Cemaziyelahir 6/ Ekim 627 yılında, Zeyd b. Harise 15 kişilik bir kuvvetle Medine-Irak yolundaki Tarif bölgesine giderek ganimetlerle döndü.⁸⁶

4. Aynı yılda Cemaziyelahir 6/ Ekim 627 Vâdi'l-Kurâ bölgesinde bulunan Hısma'ya 500 kişilik bir kuvvetle gönderildi, Zeyd'in başkanlığındaki birlik bunları basıp, kabile başkanını öldürdüğü gibi, birçok esir ve ganimet ele geçirdi.⁸⁷

5. Receb 6/Kasım 627 yılında Zeyd b. Hârise ticarî amaçlı Suriye seferine gönderildi. Zeyd'in idare ettiği kervan Vâdi'l-Kurâ'da saldırıya uğramış, malları gasp edilmiş ve Zeyd b. Hârise yaralı olarak kurtulmuştur.⁸⁸

6. Yine aynı yılda Ramazan 6/ Ocak 628 Vâdi'l-Kurâ bölgesinde oturan Ümmü Kirfe üzerine gönderildi. Ümmü Kirfe ve adamları öldürüldü ve birçok esirle Medine'ye dönüldü.⁸⁹

7. Zeyd b. Hârise, Cemaziyelevvel 8/ Ağustos 629'da üç bin kişilik bir ordunun başında, Hz. Peygamber'in gönderdiği elçiyi öldüren Gassâniler üzerine sevk edildi. Ancak, çok üstün sayıdaki Gassâni birlikleri ile karşılaştı. Yapılan savaşta Zeyd şehit edildi. Bundan sonra kumandayı birbiri arkasından ele alan Cafer b. Ebî Talib ve Abdullah b. Revâha şehit düştü.⁹⁰ Kumandayı ele alan Halid b. Velid Müslümanları sağ salim Medine'ye getirmeye muvaffak oldu.

Hz. Peygamber'in devlet hizmetlerine adam tayin ederken, liyakat olduktan sonra ilgili şahsın asil olup olmaması, yaşlı veya genç olması gibi durumlara fazla önem vermediğini gösteren en iyi örnek Zeyd b. Hârise ve oğlu Üsâme hakkındaki tutumudur. Zeyd b. Hârise'yi birçok seriyede komutan tayin etmesi ve sefere çıkarken Medine'de vekil bırakması Zeyd'in yöneticilik ve idare noktasında bu işe ehil olduğunu gösterir.

---

⁸⁶ Vâkîdî, *el-Meğâzi*, II, 555; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 265.

⁸⁷ Vâkîdî, *el-Meğâzi*, II, 564.

⁸⁸ Vâkîdî, *el-Meğâzi*, II, 564.

⁸⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 90; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 284.

⁹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 15.

6. Sibâ' b. Urfuta el-Ğifârî

Sibâ' b. Urfuta el-Ğifârî el-Kinânî sahabenin meşhurlarındandır. Rasûlullah (sav) Hayber Fethi⁹¹ (Safer 7/Haziran 628) giderken Medine'de vekil olarak Sibâ' b. Urfuta'yı bırakmıştır.

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah Hayber seferine gittiği zaman Sibâ' b. Urfuta'yı vekil bıraktı. Sahabe Sibâ' b. Urfuta'nın arkasında sabah namazına katıldıkları zaman o ilk rekâta Meryem suresini, ikinci rekâta ise Mutaffifin suresini okuması üzerine Ebû Hureyre kendi kendine: "Filana yazıklar olsun, bir şeyi tam yaparken diğerini ihmal ediyor." dedi. Namazdan sonra Sibâ' b. Urfuta'nın yanına geldik hazırlandık ve Rasûlullah'ın yanına gittik. Rasûlullah (sav) ganimetten bize de pay verdi. Fetihten bir gün önce ya da bir gün sonraydı.⁹²

7. Nümeyle b. Abdullah el-Leysî

Nümeyle b. Abdullah b. Fukaym b. Hazn b. Seyyar b. Abdullah b. Kelb (Küleyb b. Avf b. Ka'b b. Amir b. Leys b. Bekr b. Abdi Menat b. Kinane el-Leysî el-Kelbî'yi⁹³, Rasûlullah Hayber Fethi'ne⁹⁴ (Safer 7/Haziran 628) giderken yerine vekil bırakmıştır. Rasûlullah (sav) bazen yerine iki vekil bırakmıştır. Kinane kabilesinden olan Siba' b. Urfuta ve Nümeyle b. Abdullah aynı anda vekil bırakılmış, Siba' b. Urfuta halka namaz kıldırırken, Nümeyle b. Abdullah ise Medine'nin güvenliği ile ilgilenmiştir.

Nümeyle, Mekke fethinde kendi kavminden olan Mikyes b. Sübâbe'yi öldürdü.⁹⁵ Ensardan bir kişi Mikyes'in kardeşi Hişâm'ı savaşta kâfir zannederek hata ile öldürdü. Mikyes kardeşin kanını talep edince, Rasûlullah kardeşinin hata ile öldürüldüğünü söyleyerek diyetinin verilmesini emretti. Diyet verildikten sonra Mikyes

⁹¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 323; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 13

⁹² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 323.

⁹³ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 1533; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, V, 362.

⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 328.

⁹⁵ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 1534.

Müslümanlar arasında bir müddet kaldı ve kardeşini öldüren kişiyi öldürdü. Mekke’de kâfir olarak kaldı, Rasûlullah da onun öldürülmesin emretti.⁹⁶

8. Ebû Rühm Külsûm el-Ğıfârî

Ebu Rühm Külsûm b. Husayn b. Halid (Utbe) el-Ğıfârî, hicretten sonra müslüman oldu.⁹⁷ Bedir Gazvesi’nde bulunamadı. Uhud, Hayber ve Tebûk gazvelerine katıldı ve Hudeybiye günü Rıdvan Biati’nde bulundu.⁹⁸ Uhud Gazvesi’nde boğazından aldığı Hz. Peygamber’in tükürüğü ile iyileşen bir ok yarası sebebiyle “boğazından yaralanmış” anlamına gelen “Menhûr” lakabıyla anıldı.⁹⁹ Hz. Peygamber onu Mekke fethi¹⁰⁰ (17 Ramazan 8/8 Ocak 630) sırasında Medine’de kendi yerine vekil bıraktı. Ğıfar kabilesinin Cahiliye dönemindeki durumlarının aksine, İslâm’dan sonraki samimi tutumlarını dikkate alan Hz. Peygamber Ğıfar kabilesinden birçok kişiyi yerine vekil olarak bırakmıştır.

Mensup olduğu Ğıfar kabilesinin Tebûk Gazvesi’ne büyük çapta katılmasını sağlamıştır.¹⁰¹ Ebu Rühm’ün vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir.¹⁰²

9. Attâb b. Esîd (13/634)

Ebû Abdurrahman Attâb b. Esîd b. Ebu’l-İs b. Ümeyye el-Ümevî el-Kureşî¹⁰³ hicretten on üç yıl önce Mekke’de doğdu.¹⁰⁴ Mekke’nin fethedildiği gün (17 Ramazan 8/ 8 Ocak 630) Müslüman oldu. Fetih sonrasında Bilal, Kâbe’de ezan okumaya başladığında Attâb, yanında bulunan Ebû Süfyan ve Haris b Hişam’a “Allah’a şükür ki babam sağ değil, hiç olmazsa bu hali görmüyor. Yoksa Muhammed ondan kızacağı şeyler duyardı” dediğinde Ebu Süfyan kendisinin bir şey söylemeyeceğini, yoksa orada bulunan çakıl taşlarının bile dediklerini gidip Muhammed’e haber verebileceğini ifade

⁹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 410; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, V, 362.

⁹⁷ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, IV, 1660; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, IV, 493.

⁹⁸ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, IV, 1660.

⁹⁹ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, IV, 1660; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, IV, 493; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 70-71.

¹⁰⁰ Zürkânî, *Şerhü’l-Mevâhib*, III, 395-396.

¹⁰¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 71.

¹⁰² Sönmez, Mehmet Ali, “Ebû Rühm”, *DİA*, X, 218.

¹⁰³ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, III, 1023; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, III, 556; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 211.

¹⁰⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 211.

etti. Kısa süre sonra Hz. Peygamber (sav) onların yanına gelerek ne söyledilerse tek tek onlara aktardı. Bunun üzerine Attâb ve Hâris “Şehâdet ederiz ki, sen Allah’ın Rasûlü’sün. Vallahi yanımızda hiç kimse yoktu ki, gelip sana haber verdi diyelim” diyerek Müslüman oldular.¹⁰⁵

Rasûlullah’ın (sav) idarî göreve getirdiği ilk Ümeyyeli Attâb b. Esîd’dir.¹⁰⁶ Attâb, Hz. Osman’ın amcazadesi ve Esîd b. Ebi’l-As b. Ümeyye’nin oğludur. Kendisi âdil, üstün ahlâklı, faziletli ve aynı zamanda kahraman bir kişiydi.¹⁰⁷ Hz. Peygamber Huneyn seferine çıktığı esnada onu şehrin âmilliğine getirdi¹⁰⁸ ve halka namaz kıldırmasını emretti. Attâb bu göreve getirildiği sırada yirmi yaşlarındaydı. Hz. Peygamber birçok tecrübeli kişi varken genç bir delikanlıyı vali yapmakla, kabiliyetli gençleri yetiştirme gibi bazı hikmetleri göz önünde bulundurmuş olmalıdır. Bu davranışının başka hikmetleri de vardı. Hz. Peygamber onu vali tayin ederken: “Seni kimlere vali yapıyorum biliyor musun?” diye sordu. O: “Allah ve Rasûlü en iyisini bilir” deyince, “Allah’ın evinin sakinleri üzerine” buyurarak, onun görevinin önemine dikkat çekti.¹⁰⁹

Huneyn Gazvesi’nde Müslümanlar bir ara dağılınca Mekke’ye, “Muhammed öldü” diye haber gitmiş ve Mekke halkının bir kısmında dinden dönme emareleri belirmişti. Attâb yaptığı bir konuşma ile düzeni tekrar sağladı¹¹⁰ ve bu göreve liyakatini ispatladı. Mekke’nin fethedildiği yıl hac emirliği görevini de o yaptı.¹¹¹ Hz. Peygamber Huneyn Seferi’ne çıkmadan önce Mekke’ye idareci olarak atadığı Attâb b. Esîd’i, Huneyn ganimetlerinin dağıtılmasından sonra Medine’ye dönmeden önce şehre vali tayin etti.¹¹² Attâb, Hz. Peygamber vefat edinceye kadar bu görevi devam ettirdi.¹¹³

¹⁰⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 56; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 268-269.

¹⁰⁶ Âdem Apak, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, s.60, İstanbul, 2003.

¹⁰⁷ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, III, 889; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 84.

¹⁰⁸ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, III, 1024; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 368; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, III, 556.

¹⁰⁹ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, III, 556.

¹¹⁰ Bardakoğlu vd, Ali, *Sahâbîler Ansiklopedisi*, s.115.

¹¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV,440; İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, III, 1023; Kettânî, *et-Terâtîbü’l-İdâriyye*, I, 264.

¹¹² İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 185; Kettânî, *et-Terâtîbü’l-İdâriyye* (Çev: Ahmed Özel), I-III, İstanbul, 1990-1993, II, 1-2.

¹¹³ Zehebî, *Târihu’l-İslâm*, II, 97-98.

Kaynaklar, oldukça genç yaşta Mekke valisi olan Attâb'a Hz. Peygamber'in günde iki dirhem¹¹⁴ veya yılda 400 dirhem yahut kırk ukiyye (1600 dirhem) maaş bağladığına dair farklı rivayetler kaydederler.¹¹⁵

Fazilet sahibi, dirayetli bir sahabî olan Attâb b. Esîd, bu görevini Hz. Ebûbekir'in hilâfeti zamanında da sürdürdü ve 13/634 yılında Mekke'de vefat etti.¹¹⁶

10. Hübeyre b. Sebel

Hübeyre b. Sebel b. Aclân es-Sekafi¹¹⁷ Rasûlullah (as), Şevval 8/ Ocak 630 tarihinde vuku bulan Taif Kuşatması'na gitmeden önce Hübeyre b. Sebel b. Aclân es-Sekafi'yi Mekke âmili olarak tayin etmiştir.¹¹⁸ Mekke fethedildikten sonra cemaate namaz kıldırın ilk kişi Hübeyre b. Sebel b. Aclân'dır.¹¹⁹

Sonuç olarak bu bölümde zikredilen sahabîleri Hz. Peygamber savaşa çıkarken vekil olarak bırakmış, şehrin güvende olup olmamasına göre vekillerinin sayısını artırmış veya azaltmıştır. Hz. Peygamber şehir tehlike altında olduğu zaman ensarı vekil bırakmış, güvende olduğu zaman ise muhacirlerden birini vekil olarak bırakmıştır. Abdullah b. Ümmü Mektûm genel anlamda namaz kıldırın için bırakılmış, yanı sıra bırakılan sahabîler ise şehrin güvenliğini sağlamışlar ve Hz. Peygamber savaştan dönünceye kadar İslâm Devleti'ni idare etmişlerdir.

Genelde şehir güvende olduğu için ensar dışındaki sahabîler vekil bırakılmış, İslâm Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Medine güvenli bir şehir haline gelmiştir. İslâm Devleti'nin kurulduğu ilk dönemlerde şehrin etnik yapısının karmaşık olması sebebiyle (Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar) herhangi bir kargaşa yaşanmaması için Hz. Peygamber bir Mekkeli bir de Medineli vekil bırakmıştır.

¹¹⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 556.

¹¹⁵ Atar, Fahrettin, "Attâb b. Esîd", DİA, IV, 93.

¹¹⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 557; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 451.

¹¹⁷ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 615-616; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, V, 387. (Başka bir okuyuşa göre Hübeyre b. Şebel)

¹¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 145; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 615-616; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 599.

¹¹⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, V, 387; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 599.

II. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN SAVAŞ DIŞINDA VEKİL OLARAK GÖREVLENDİRDİĞİ SAHÂBÎLER

Hz. Peygamber vekil bırakma işini sadece savaşlarda değil, Medine'yi terk ettiği sair zamanlarda da yapmıştır. Bu bölümde içinde çarpışma vuku bulmayan Umretü'l- Kazâ, Hudeybiye Antlaşması, Tebûk Seferi, Mekke Fethi ve Veda Haccı gibi seferlerde Hz. Peygamber'in bırakmış olduğu vekilleri inceleyeceğiz.

1. Sa'd b. Ubâde (14/635)

Ebû Sabit(Ebu Kays) Sa'd b. Ubâde b. Düleym b. Hârise el-Ensârî¹²⁰ şeklinde sıralanan Sa'd b. Ubâde, Hazrec kabilesinin kollarından Sâideoğulları'nın reisi olup yüzme ve iyi ok atma becerilerinin yanında okuma yazma bilen nadir kişilerdendi. İslamiyet'i kabul eden ilk Medinelilerden biridir.¹²¹ İkinci Akabe Biati'na katıldı ve Rasûlullah'ın seçtiği on iki nakîb arasında yer aldı. Hazrec'in de ileri gelenlerinden olan ve kabile içerisinde İslâmiyet'in yayılmasında önemli rol oynayan Sa'd hicretten sonra Hz. Peygamber'in yakın çevresinde bulundu ve önemli görevler üstlendi. Rasûlullah'ın vekili sıfatıyla Medine'de kaldığı Ebvâ¹²² (Safer 2/ Ağustos 623), 300 kişilik askerî birlikle Medine'yi korumakla görevlendirildiği Ğâbe¹²³ (Rebiulahir 6/ Ağustos 627) ve rahatsızlığı sebebiyle katılmadığı Bedir (Ramazan 2/ Ağustos 624) hariç bütün gazvelere iştirak etti.¹²⁴ Savaşlarda ensarın sancaktarlığını, Evs ve Hazrec'e ayrı sancak verildiği zaman ise Hazrec'in sancaktarlığını yaptı. Hazrec'i Bedir Gazvesi'ne hazırladığı ve yirmi deveyle destekte bulunduğu için Hz. Peygamber kendisine ganimetten pay vermiştir.¹²⁵

¹²⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 30.

¹²¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 30.

¹²² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 12; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 591.

¹²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 80-84; Belâzürî, *Ensâb*, I, 437-438.

¹²⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 356.

¹²⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 30.

Sa'd, Müslüman olduktan sonra hemen her savaşta ordu için deve ve malzeme tedarik etti. Muhacirleri gözeterek onlara evini açtı ve Suffe ehlini doyuranlar arasında yer aldı. Sa'd, Rasûlullah'ın istişarede bulunduğu ve görüşlerine değer verdiği birkaç sahabîden biridir. Sa'd b. Ubade kişilik itibariyle yöneticilik ve komutanlık vasıflarına sahip, kendi yurdu olması hasebiyle de Medine şehrini iyi tanıyan ve koruma noktasında en başarılı olacak isimlerden biriydi. Hz. Peygamber Uhud Gazvesi'nde yaralandığında muhafızlarından olan Sa'd'ın yardımıyla Medine'ye dönmüştür.¹²⁶

Münafıkların lideri Abdullah b. Übey b. Selûl'den sonra Hazrec'in en yetkili adamı olan Sa'd zaman zaman Evs'in reisi Sa'd b. Muâz ile ihtilâfa düşer ve onunla tartışır.¹²⁷ Sa'd b. Ubâde, Sa'd b. Muâz'ın vefatı ve İbn Übey'in İfk hadisesi sebebiyle kabilesi tarafından dışlanması neticesinde ensar arasında ön plana çıktı ve toplantılarda onları temsil etti. Resulullah'ın vefat ettiği gün Evs ve Hazrec ileri gelenleri Benî Sâide avlusunda toplanarak Sa'd b. Ubâde'ye biat etmeye karar vermişlerdi. Fakat bu görüşmeden haberdar olan Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın toplantıya katılmasıyla durum değişti ve Hz. Ebû Bekir'e biat edildi.¹²⁸

Sa'd b. Ubâde, Hz. Ebu Bekir'e ve Hz. Ömer'e biat etmedi, ancak aleyhlerinde herhangi bir faaliyette bulunmadı. Hz. Ömer'in hilafetinin başlarında onunla yaptığı bir tartışmadan sonra da Medine'den ayrılıp Şam civarındaki Havran'a yerleşti ve orada vefat etti.¹²⁹

2. Sa'd b. Muâz (5/627)

Ebû Amr Sa'd b. Muâz b. Nu'mân el-Ensârî el-Evsî,¹³⁰ 590 yılında Medine'de doğdu. Evs kabilesinin Abdüleşheloğulları kolundandır. Birinci Akabe Biatı'ndan sonra Medineliler'i İslâm'a davet etmek için Hz. Peygamber tarafından gönderilen Mus'ab b. Umeyr'in teklifiyle İslâm'ı kabul etti. Onun Müslüman olması Medine'nin

¹²⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 356.

¹²⁷ Buhârî'nin Hz. Aişe'den rivayet ettiği İfk olayını anlatan hadise göre, Sa'd b. Ubâde, ilk defa İfk olayını ortaya çıkaran Abdullah b. Übey'i müdafaa eden kişi olmuştur. (Buhârî, *Şehadât*, 15)

¹²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 389-391; Azimli, Mehmet, "Sa'd b. Ubâde", *DİA*, XXXV, 378.

¹²⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 67.

¹³⁰ İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, II, 602; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 373; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 37-38.

İslâmlaşmasında bir dönüm noktası sayılır.¹³¹ Medine'ye geldikten sonra Abdüleşheloğulları'ndan Esad b. Zürâre'nin evine yerleşen ve da'vet faaliyetini buradan sürdüren Mus'ab b. Umeyr'in çalışmaları Sa'd b. Muâz'ı rahatsız etmiş, kabilesinin önde gelenlerinden Üseyd b. Hudayr'ı ikna ederek Mus'ab'ı Medine'den uzaklaştırmaya karar vermişti. Ancak Mus'ab'ın güzel Kur'an okuyuşunu ve etkili konuşmalarını dinledikten sonra önce Üseyd, ardından Sa'd Müslüman olmuştu. Sa'd Müslüman olunca hemen kabilesine giderek herkesin Müslüman olmasını, olmayanlarla ilişkisini keseceğini söyledi. Saygın kişiliği sebebiyle teklifi kabul edildi ve o gün Abdüleşheloğulları'nın tamamı İslâm'a girdi. Kısa bir süre içinde Evs ve Hazrec kabilelerinin büyük bir kısmı Müslüman oldu.¹³² Bu durum Hz. Peygamber'i ve Mekkeli Müslümanları çok sevindirdi ve hicret hazırlıklarına başlandı. Muhacirlerle ensar arasında yapılan kardeşlik anlaşmasında Sa'd b. Muâz, Ebu Ubeyde b. Cerrah ile bir rivayete göre ise Sa'd b. Ebî Vakkâs ile kardeş ilan edildi.¹³³

Rasûlullah, Buvât Gazvesi'ne (Rebiulevvel 2/ Eylül 623) giderken yerine Sa'd b. Muâz'ı veya Sâib b. Osman b. Maz'ûn'u Medine'de vekil bıraktı.¹³⁴ Sa'd b. Muâz, Evs kabilesinin en etkili isimlerinden biridir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in ensardan Sa'd b. Muâz'ı Medine'yi korumakla görevlendirirken, Sâib b. Osman b. Maz'ûn'u ise namaz kıldırmak üzere görevlendirmiş olması muhtemeldir. Bazen tehlike arzeden durumlarda Hz. Peygamber'in birden fazla vekil bıraktığını görmekteyiz.

Bedir Gazvesi'nden önce Hz. Peygamber ensarın Kureyş'le savaşma konusunda ne düşündüğünü sormuş, bunun üzerine Sa'd ayağa kalkarak Rasûlullah'a verdikleri sözde duracaklarını söylemiş ve Rasûlullah'ın hiçbir emrine itiraz etmeyeceklerini belirten bir konuşma yapmıştı. Bunun üzerine Rasûlullah savaş hazırlıklarını başlattı. Sa'd, Bedir'de çarpışmaları en kritik anlarında Hz. Peygamber'in yakınından hiç ayrılmadı.¹³⁵

¹³¹ Efendioğlu, Mehmet, "Sa'd b. Muâz", *DİA*, XXXV, 374.

¹³² İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, II, 603.

¹³³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 374.

¹³⁴ Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, V, 47.

¹³⁵ Efendioğlu, Mehmet, "Sa'd b. Muâz", *DİA*, XXXV, 374-375.

Uhud Savaşı'nda da bulunan Sa'd'ın asıl etkinliği Hendek Savaşı (Şevval 5/Şubat 627) ve sonrasında olmuştur. Medine'yi Müslümanlarla birlikte savunacaklarına dair söz veren Benî Kurayza Yahudilerinin savaş sırasında ihanet ederek düşmanla işbirliği yaptığını duyunca Hz. Peygamber durumu incelemek ve yeni bir anlaşma yapmak üzere Sa'd b. Muâz ile birlikte dört kişilik bir heyeti Kurayzaoğullarına gönderdi. Ancak Kurayzaoğulları heyet mensuplarına hakaret etti. Rasûlullah(sav), Mekkeliler'in en güçlü ortaklarından olan Gatafan kabilesinin reisleriyle haberleşerek kuşatmayı kaldırdıkları takdirde Medine'deki hurma gelirlerinin üçte birini onlara vermeyi teklif etti. Olumlu cevap alınca Evs ve Hazrec kabilelerinin önderleri Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde ile görüştü. Sa'd, Cenab-ı Hakk'ın bu konuda bir emri yoksa düşmana hurma vermekten yana olmadıklarını ve düşmanla savaşmaktan korkmadıklarını söyleyince Rasûl-i Ekrem bu düşüncesinden vazgeçip savaşa devam etti.¹³⁶

Savaşın sonlarına doğru düşmanlar tarafından atılan bir ok Sa'd'ın koluna isabet etti. Hz. Peygamber Sa'd'ın tedavisiyle bizzat ilgilendi; hastabakıcı olarak da Rufeyde el-Ensariyye'yi görevlendirdi.¹³⁷ Hendek Savaşı'ndan sonra Rasûlullah, Kurayza üzerine yürüyüp kalelerini kuşattı. Kurayza kabilesi kuşatmanın ardından İslâm'dan önceki dönemde müttefikleri olan Sa'd b. Muâz'ın kendileri hakkında vereceği hükme razı oldu. Bunun üzerine Sa'd savaşacak durumda olan erkeklerin öldürülmesi, kadın ve çocukların esir edilmesi ve mallarının Müslümanlar arasında paylaşılmasına karar verdi.¹³⁸

Benî Kurayza topraklarından getirilen Sa'd'ın bu sırada yarası açıldı ve bir müddet sonra vefat etti. Cenaze namazını Rasûlullah kıldırdı ve Cennetü'l-Bakî'de defnedildi.¹³⁹ Hz. Peygamber'in Sa'd'ın vefatı sebebiyle Arş'ın titrediğini, cenazesine 70.000 meleğin katıldığını ve onun Cennet ehlinden olduğunu belirttiği nakledilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁶ Efendioğlu, Mehmet, "Sa'd b. Muâz", *DİA*, XXXV, 375.

¹³⁷ İbn Hişâm, *es-Sire*, III, 249-251.

¹³⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 376; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 37.

¹³⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 37.

¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 234; İbn Mâce, "*Mukaddime*", 11.

3. Sâib b. Osman b. Maz'ûn (12/633)

Tam adı Sâib b. Osman b. Maz'ûn b. Habîb b. el-Cumahî¹⁴¹ olan Sâib'in annesinin adı Havle bint Hakîm b. Ümeyye b. Hâris b. Evkes es-Sülemî idi. Sâib b. Osman, ünlü sahâbî Osman b. Maz'ûn'un oğludur.

Kureyş kabilesinin Benî Cumah koluna mensuptur. O da babası gibi İslâmiyet'i ilk kabul edenlerdendir. Sâib ve babası diğer ilk Müslümanlar gibi Müslüman olmaları sebebiyle müşriklerin ağır hakaret ve işkencelerine maruz kaldılar. Bu nedenle babası ve iki amcası ile birlikte Birinci Habeşistan Hicreti'ne katıldı.¹⁴² Mekkeliler'in İslâm'ı kabul ettiğini duyunca geri döndü. Haberin asılsız olduğunun anlaşılması üzerine Velid b. Muğire'nin himayesine girmek zorunda kaldılar.¹⁴³ Daha sonra da babası ve amcalarıyla birlikte Medine'ye hicret etti. Rasûlullah onu ensardan Hârise b. Sürâka ile kardeş ilan etti. Osman b. Maz'ûn Bedir Savaşı'na oğlu Sâib ve iki kardeşiyle beraber katıldı.¹⁴⁴ Bu savaşın ardından Osman b. Maz'ûn vefat etti ve Medine'de ilk vefat eden muhacir oldu.¹⁴⁵

Sâib b. Osman, başta Bedir ve Uhud olmak üzere Hz. Peygamber'in katıldığı tüm savaşlara katılmıştır.¹⁴⁶ Sâib küçük yaşta çok güzel ok atmasını öğrendi, bu yüzden katıldığı savaşlarda büyük kahramanlıklar gösterdi. Rasûlullah, ensar ve muhacirlerin onun savaşlardaki kahramanlıklarına hayran kalmışlardı. Rasûlullah, Buvât Gazvesi'ne (Rebiulevvel 2/ Eylül 623) giderken yerine Sa'd b. Muâz'ı veya Sâib b. Osman b. Maz'ûn'u Medine'de vekil bıraktı.¹⁴⁷ Bu olay onun kahramanlığı yanında iyi bir yönetici olduğunu da gösterir.

Sâib, Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Hz. Ebûbekir'in hilâfeti döneminde mürtedlerle yapılan savaşa katılmıştır. Daha sonra hicretin 12/633 yılında yapılan

¹⁴¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 11.

¹⁴² İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 575; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 11.

¹⁴³ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 575; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 598.

¹⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 393-400; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 318.

¹⁴⁵ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1053; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 598.

¹⁴⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 11.

¹⁴⁷ Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, V, 47; Önkâl, Ahmet, "Buvât Gazvesi", *DİA*, VI, 478.

Yemâme’de yaralanmış ve aldığı yara sebebiyle bir süre sonra şehit düşmüştür.¹⁴⁸ Vefat ettiğinde henüz otuz yaşlarında bir gençti.

4. Zeyd b. Hârise (8/629)

Zeyd b. Hârise katıldığı bütün seriyyelerde komutan olmuştur. Zeyd, Medine’de kaldığı zamanlarda ise, Hz. Peygamber’e vekâlet etmiştir.¹⁴⁹ Hz. Peygamber, Rebiülevvel 2/ 623 Eylül’nde “Bedrü’l-Ûla” denilen gazveye gittiğinde Medine’de yerine Zeyd’i bıraktı.¹⁵⁰

Hz. Peygamber’in Zeyd b. Hârise’yi birçok seriyyede komutan tayin etmesi ve sefere çıkarken Medine’de vekil bırakması Zeyd’in yöneticilik ve idare noktasında bu işe ehil olduğunu gösterir.

5. Ebû Seleme Abdullah b. Abdü’l-Esed (4/625)

Künyesi ile meşhur olan sahâbînin soyu şöyledir: Abdullah b. Abdü’l-Esed b. Hilâl b. Abdillâh b. Ömer b. Mahzum el-Kureşî.¹⁵¹ Hz. Peygamber’in sütkardeşi ve halası Berre bint Abdülmuttalib’in oğludur.¹⁵² Ebû Seleme, Hz. Peygamber’in Erkam’ın evinde gizli olarak toplanıp burada insanları İslâm’a davet etmesinden önce Müslüman olmuş bir sahâbîdir.

Ebû Seleme, hanımı Ümmü Seleme ile birlikte Habeşistan’a yapılan iki hicrete de katılmıştır. Daha sonra da Akabe biatlarından bir yıl evvel Medine’ye hicret etti.¹⁵³ Onun Medine’ye hicreti bir hayli zorluklar içine olmuştur. Hanımı Ümmü Seleme ile birlikte yola çıkmış, ancak Muğireoğulları Ümmü Seleme’nin hicretine engel olmuşlardır. Bu yüzden Ümmü Seleme bir yıl sonra hicret etmiştir.¹⁵⁴ Kureys kabilesinden Medine’ye ilk hicret eden kişi olan Ebû Seleme’yi Rasûlullah, ensardan Saîd b. Hayseme ile kardeş yapmıştır.

¹⁴⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 11.

¹⁴⁹ Belâzürî, *Ensâb*, II, 113.

¹⁵⁰ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, I, 12; İbn Sa’d *et-Tabakât*, II, 9.

¹⁵¹ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, III, 939; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, III, 294.

¹⁵² İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, III, 939; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, VII, 371; Belâzürî, *Ensâb*, II, 62.

¹⁵³ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, II, 338; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, III, 294.

¹⁵⁴ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, II, 338-339; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, III, 294-296.

Hız. Peygamber Uşeyre Gazvesi'ne (Cemazıyelevvel 2 / Ekim 623) çıkarken ilk Müslümanlardan olan Ebû Seleme'yi Medine'de yerine vekil bırakmıştır.¹⁵⁵

Ebû Seleme Bedir ve Uhud gazvelerine katıldı. Uhud'da müşriklerden Ebu Üsâme b. Cüşemî'nin attığı bir okla yaralandı. Bir ay kadar tedavi gördükten sonra, Rasûlullah onu Benî Esed üzerine sevk edilen Katan Serıyyesi'ne (Muharrem 4/Haziran 625) gönderdi. Ebû Seleme bunlarla on kûsur veya yirmi dokuz gün savaştıktan sonra birçok ganimetle Medine'ye döndü. Medine'ye döndüğü zaman Uhud'da aldığı yaranın nûksetmesi sonucu vefat etti.¹⁵⁶ Hicretin 4. yılında vefat eden bu sahâbî üstün ahlâk ve fazîlet sahibi bir kişiydi. Onun vefatına Hız Peygamber de çok üzölmüştür. Ölümünden sonra hanımı Ümmü Seleme'yi nikâh altına almıştır.¹⁵⁷

6. Ebû Lübâbe Beşîr b. Abdü'l-Münzir

İlk bölümde zikrettiğimiz Ebû Lübâbe, Hız. Peygamber tarafından Benî Kaynuka¹⁵⁸ (Şevval 2/Mart 624) gazvesinde de Medine'de emîr olarak bırakılmıştır.

7. Abdullah b. Ümmü Mektûm (15/636)

Abdullah b. Ümmü Mektûm, gözleri görmediği için, savaşlara katılmamış; bu sebeple devamlı Medine'de kalmıştır. Hız. Peygamber de bunu bildiği için, sefere çıkarken yerine namaz kıldırmak üzere genellikle onu bırakmıştır. Bu görevin kendisine on üç defa verildiği kaydedilmektedir.¹⁵⁹

Karkaratü'l-Küdr Gazvesi¹⁶⁰(Muharrem 3/Haziran 624), Buhran Gazvesi¹⁶¹(Cemazıyelevvel 3/Ekim 624), Hamrâu'l-Esed Gazvesi (Şevval 3/Nisan 625), Benî Nadîr (Rebiülevvel 3/Ağustos 624), Benî Kurayza Gazvesi (Zilkade 5/Mart 627), Zû Kared Gazvesi (Rebiülahir 6/Eylül 627), Hudeybiye¹⁶²(Zilkade 6/ Mart 628) ve

¹⁵⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 468; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 9; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 940.

¹⁵⁶ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 343; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 239-242.

¹⁵⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 335.

¹⁵⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 51; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 6.

¹⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 205.

¹⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 31.

¹⁶¹ Zürkânî, *Şerhü'l-Mevâhib*, II, 373.

¹⁶² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 51; Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, VII, 51.

Veda Haccı (Zilhicce 10/Şubat 632). Bu seferlerde Abdullah b. Ümmü Mektum sadece namaz kıldırmak üzere vekil bırakılmış, yanı sıra Medine'nin durumuna göre ensar ya da muhacirlerden de vekil bırakılmıştır.

8. Osman b. Affân (35/656)

Ebû Abdillâh Zü'n-Nûreyn Osman b. Affân b. Ebi'l-As b. Ümeyye el-Kureşî el-Ümevî,¹⁶³ Fil Vak'ası'ndan altı yıl sonra Taif'te doğdu. Annesi Ervâ bint Kureyz, Rasûlullah'ın halasının kızıdır.¹⁶⁴ Gençliğinde ticaretle uğraşan Osman b. Affân, Mekke'nin önemli tüccarları arasına girmişti. İslâmî davetin ilk yıllarında Hz. Ebûbekir vasıtasıyla Rasûlullah'ın yanına gitti ve ilk on Müslüman arasında yer aldı.¹⁶⁵

Hz. Osman bir süre sonra Hz. Peygamber'in kızı Rukiye ile evlendi. 615 yılında Habeşistan'a hicret etti. Habeşistan'da doğan oğlu Abdullah dolayısıyla kendisine Ebû Abdillâh künyesi verildi.¹⁶⁶ Bir yıl sonra Habeşistan'dan Mekke'ye döndü ve ardından Medine'ye hicret etti. Medine'de evinde misafir kaldığı Evs b. Sabit ile kardeş ilan edildi.¹⁶⁷

Rasûlullah Bedir Savaşı'na (Ramazan 2/ Şubat 624) giderken Hz. Osman'ı hasta olan kızının başında Medine'de bıraktı. Bedir Savaşı'ndan hemen sonra Hz. Rukiye vefat etti.¹⁶⁸ Hz. Peygamber savaşa katılanlara ganimetten pay ayırdığı gibi, ona da ganimetten pay verdi. Daha sonra diğer kızı Ümmü Gülsüm ile onu evlendirdi.¹⁶⁹ Peygamberimizin iki kızıyla evlenmiş olması sebebiyle Hz. Osman'a Zü'n-Nûreyn (iki nur sahibi) lakabı verilmiştir.¹⁷⁰

¹⁶³ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1037; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 584. İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 462.

¹⁶⁴ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1038; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 585.

¹⁶⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 462.

¹⁶⁶ Taberî, *Târih*, V, 440.

¹⁶⁷ Yiğit, İsmail, "Osman", *DİA*, XXXIII, 438.

¹⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 36.

¹⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 38.

¹⁷⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 462.

Hız. Peygamber, Zûemer¹⁷¹ (Rebiülevvel 3/Ağustos 624) ve Zatü'r-Rikâ'¹⁷² (Muharrem 5/Haziran 626) seferlerinde Hz. Osman'ı Medine'de kendi yerine vekil bıraktı. Hz. Peygamber, Hudeybiye'de Hz. Ömer'i elçi olarak görevlendirmek istemiş, fakat Hz. Ömer bazı ciddi endişelerini beyan edince Hz. Osman'ı görevlendirmiştir. Aşere-i Mübeşşere'den olan Hz. Osman, Bizans'a karşı düzenlenen Tebûk Seferi'nde ordunun teçizatı için büyük yardımlarda bulunmuş, Rasûlullah'ın dua ve takdirine mazhar olmuştur.¹⁷³

Rasûl-i Ekrem'in vahiy kâtiplerinden olan Hz. Osman, Ebûbekir zamanında onun kâtipliğini ve müşavirliğini yaptı. Hz. Ebûbekir ve Ömer devrinde şûra meclisinin üyesiydi. Hz. Ömer'in vefatından önce tayin ettiği 6 kişilik komisyon tarafından halife seçildi.¹⁷⁴ Hz. Osman'ın halifeliği sırasında İslâm'ın yayılışı sürmüştür. Yapmış olduğu önemli işlerden birisi de, kıraat ihtilafı üzerine Kur'an-ı Kerîm nüshalarının çoğaltılmasını sağlayarak İslâm devletinin büyük kentlerine göndermiş ve bu konudaki ihtilâfı önlemiş olmasıdır.¹⁷⁵

Hız. Osman'ın en meşhur vasfı derin bir hayâ duygusuna sahip olmasıydı. Geceleri ibadetle, gündüzleri oruçla geçiren Hz. Osman nazik ve mahcup bir tabiata sahip olmanı yanı sıra son derece cömertti. Medine'ye hicretten sonra içme suyu sıkıntısı yaşandığı bir sırada 35.000 dirheme satın aldığı Rûme kuyusunu vakfetmesi, Tebûk Seferi hazırlıklarında en büyük yardımı yapması,¹⁷⁶ Hz. Ebûbekir zamanındaki bir kıtlık sırasında 1000 deve yükü kervan malının tamamını muhtaç durumdaki Müslümanlara dağıtması onun cömertlik ve hayır duygusunu açıkça göstermektedir.¹⁷⁷

Hız. Osman ilmî bakımdan da temayüz etmişti. Kur'an'ı ezberleyen ve Hz. Peygamber'in sağlığında fetva veren birkaç sahâbî arasında yer almıştır.¹⁷⁸

¹⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 35.

¹⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 61.

¹⁷³ Tirmizî, "Menâkıb", 19; Ahmed b. Hanbel, I, 516.

¹⁷⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 77.

¹⁷⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 53-84; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 69-89; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 462-463.

¹⁷⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 462.

¹⁷⁷ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1039; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 584; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 462.

¹⁷⁸ Yiğit, İsmail, "Osman", *DİA*, XXXIII, 442.

9. Abdullah b. Abdullah b. Übeyy b. Selûl (12/633)

Abdullah b. Abdullah b. Übeyy b. Selûl el-Ensarî el-Hazrecî'nin ¹⁷⁹ asıl adı Hubâb idi. Müslüman olduktan sonra, babasının da künye olarak kullandığı bu ismi Hz. Peygamber Abdullah'a çevirdi.¹⁸⁰

Abdullah, münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'ün oğludur. Abdullah babasının aksine İslâm'a samimiyetle bağlı bir insandı. Sahabîlerin ileri gelenlerinden olan Abdullah, Bedir'den başlamak üzere Hz. Peygamber'le bütün savaşlara katıldı.¹⁸¹

Münâfikûn Suresi'nde de işaret edildiği gibi¹⁸² Benî Müstalik Gazvesi'nden dönerken İbn Selûl, eskiden beri yürüttüğü bozguncu hareketlerine devam ederek muhacirler aleyhinde çirkin sözler sarfetmiş, "Medine'ye vardığımızda soylu ve güçlü olanlar, zelil ve güçsüz olanları oradan kovacaktır." diyerek tahrikte bulunmuştu¹⁸³. Bunun üzerine Hz. Ömer, İbn Selûl'ün öldürülmesi için Rasûlullah'ın emir vermesini istemiş, fakat Hz. Peygamber "Muhammed arkadaşlarını öldürtüyor" şeklinde bir ithama maruz kalmamak için bu teklifi kabul etmemişti. Ancak Hz. Peygamber'in bu kararını henüz duymamış olan Abdullah Peygamber'e giderek eğer babası öldürülecekse, daha sonra intikam hissine kapılarak bir mümini öldürmemek için bu görevi bizzat kendisinin yerine getirmek istediğini bildirdi. Hz. Peygamber buna izin vermedi ve ona babasıyla iyi geçinmesini tavsiye etti.¹⁸⁴

Abdullah, babası ölünce hem onun vasiyetini yerine getirmek, hem de uhrevi bir fayda sağlamak ümidiyle Peygamber'e giderek babasını kefenlemek için ondan gömleğini istedi, ayrıca cenaze namazını kıldırmasını rica etti. Hz. Peygamber, Abdullah'ın bağlı bulunduğu Hazrec kabilesi mensuplarını İslamiyet'e daha çok ısındırmak için gömleğini verdi ve cenaze namazını kılmayı kabul etti. Ancak Hz.

¹⁷⁹ İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, III, 940.

¹⁸⁰ İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, III, 940; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 296.

¹⁸¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 296-297; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 95.

¹⁸² Münâfikûn 63/7-8.

¹⁸³ İbn Hişâm, *es-Sire*, III 209; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 540-542.

¹⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 297; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 128.

Ömer'in şiddetli itirazlarıyla karşılaştı. Ardından da Tevbe Suresi'nin 84. ayetinin nazil olmasıyla münafıkların cenaze namazını kıldırması Hz. Peygamber'e yasaklandı.¹⁸⁵

Rasûlullah (sav) Ebû Süfyan b. Harb ile yapılan Bedrû'l-Mev'îd Gazvesi'ne (1 Zilkade 4/ 4 Nisan 625) giderken, yerine Abdullah b. Revâha veya Abdullah b. Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ü vekil bıraktı.¹⁸⁶ Abdullah, halife Ebûbekir zamanında Müseylimetü'l-Kezzab ile yapılan Yemâme Savaşı'nda (12/633) şehit düştü.¹⁸⁷

10. Abdullah b. Revâha (8/629)

Ebû Muhammed Abdullah b. Revâha Hz. Peygamber'in üç şairinden biridir. Abdullah b. Revâha'nın şairliğinin yanı sıra çok etkileyici bir hitabet gücüne sahip olduğu da bilinmektedir. Mûte seferine çıkan 3000 kişilik İslâm kuvveti henüz yolda iken, yakın bir yerde büyük bir Bizans ordusunun bulunduğu haberi alınmış ve geri çekilip takviye isteme fikri benimsenmişken Abdullah b. Revâha'nın, "şehitlik mertebesine erişmek için yola çıktıkları ve savaşma güçlerini de sayılarıyla silahlarından değil, Allah tarafından kendilerine lütfedilen İslâm dininden aldıkları" yolunda söylediği etkili sözler üzerine bundan vazgeçilerek savaşmaya karar verilmiştir.¹⁸⁸ İbadete olan düşkünlüğü ve Mûte Savaşı'nda (Cemaziyelevvel 8/ Ağustos 629) gösterdiği kahramanlık ile meşhurdur. Abdullah b. Revâha okuma yazma bilmesi, hassas bir şair, hatip ve aynı zamanda mahir bir muharip olması, yüksek cesaret ve şecaate sahip bulunması gibi hasletlerinden dolayı Hz. Peygamber'in özel teveccüh ve itimadını kazanarak ashâb-ı kiram arasında temayüz etmiş ve önemli görevler yüklenmiştir. Hazrec kabilesine mensuptur, Akabe Biatı sırasında Müslüman olmuştur ve Hz. Peygamber tarafından seçilen on iki nakîb arasında yer almıştır. Rasûlullah'ın vahiy kâtipliğini yapmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 297; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 95.

¹⁸⁶ Zürcanî, *Şerhü'l-Mevâhib*, II, 536.

¹⁸⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III 209; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 540-542; Zehebî, *A'lâmü'n-Nübelâ*, I, 321-322.

¹⁸⁸ Sargon Erdem, Hulusi Kılıç, "Abdullah b. Revâha", *DİA*, I, 129.

¹⁸⁹ İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, II, 293; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 237.

Abdullah b. Revâha “Şairlere ancak azgınlar uyar; onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin?”¹⁹⁰ âyeti inince, Hassân b. Sabit ve Ka’b b. Malik ile birlikte ağlayarak Hz. Peygamber’e geldiler ve “Allah bu ayeti indirdiği zaman bizim şair olduğumuzu biliyordu.”dediler. Bunun üzerine “Ancak iman edip iyi işler yapanlar müstesna...”¹⁹¹ âyeti nazil olmuştur.¹⁹²

Abdullah b. Revâha Bedir Savaşı başta olmak üzere, Hz. Peygamber ile birlikte bütün savaşlara katılmıştır. Hudeybiye’de ve Umretü’l-Kazâ seferinde bulunmuştur. Bedir Zaferi’nin müjdesini Zeyd b. Hârise ile Medine’ye ulaştırmakla görevlendirilmiştir.¹⁹³ İkinci Bedir Seferi (1 Zilkade 4/ 4 Nisan 625) sırasında Medine’de Hz. Peygamber’in vekilliğini yapmıştır.¹⁹⁴ İslâm Devleti’nin kurulduğu ilk dönemlerde vekiller ensardan seçilmiş, Hz. Peygamber şehrin güvenliği açısından muharip, yetenekli ve cesur kişileri seçmiştir. Hayber Seferi öncesi Gatafan kabilesini Müslümanlar üzerine kışkırtan Yahudilerin başkanı Üseyr b Zarim’in bertaraf edilmesi için gönderilen otuz kişilik bir seriyyenin komutanlığını yapmıştır. Abdullah b. Revâha’nın hem keşif hem de Üseyr b. Zarim’i bertaraf etmek amacıyla Hayber’e gönderilmesi, Hayber’in fethinden sonra Hayber mahsulünün ortakçı Yahudilerle bölüşülmesinde yetkili kılınması, bu hadiselerden daha önce Hendek Savaşı’nda Beni Kurayza kabilesi’ne gönderilen dört kişilik heyet içinde yer alması onun İbranice’yi bildiğine işaret eder.¹⁹⁵

Hicretin 8/629 yılında Mûte Seferi’ne çıkan ordunun başına, Hz. Peygamber tarafından, kumandan vekilinin ölmesi halinde komutayı ele almak üzere üçüncü kumandan adayı olarak tayin edilen Abdullah b. Revâha, Mûte’ye vardıklarında, büyük sayı üstünlüğünü gören askere moral vermek için konuşma yapmış ve takviye fikrinden vazgeçilerek savaşa karar verilmesini sağlamıştır. Abdullah b. Revâha, Zeyd b.

¹⁹⁰ Suarâ 26/224-226.

¹⁹¹ Suarâ 26/227.

¹⁹² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III, 528.

¹⁹³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III, 526; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 469-470.

¹⁹⁴ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 387.

¹⁹⁵ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 566; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, II, 92; Sargon Erdem, Hulusi Kılıç, “Abdullah b. Revâha”, *DİA*, I, 129.

Hârîse'nin ve onun arkasından Ca'fer b. Ebû Talib'in şehit düşmeleri üzerine sancağı almış ve o da şehit olmuştur.¹⁹⁶

11. Ebû Zer el-Ğifârî(32/653)

İlk Müslümanlardan olan Ebû Zer'in, Muharrem ayında yapılan Zatü'r-Rikâ' Gazvesi¹⁹⁷ (Muharrem 5/Haziran 626) esnasında Medine'de Rasûlullah'ın vekili olarak kalmıştır.

12. Sibâ' b. Urfuta el-Ğifârî

Sibâ' b. Urfuta el-Ğifârî el-Kinânî sahabenin meşhurlarındandır. Rasûlullah (sav) Dûmetu'l-Cendel¹⁹⁸ (Rebiülevvel 5/ Temmuz 626) ve Tebük Seferi'ne (Receb 9/Ekim 630)¹⁹⁹ giderken Medine'de vekil olarak Sibâ' b. Urfuta'yı bırakmıştır.

13. Nümeyle b. Abdullah el-Leysî

Nümeyle b. Abdullah el-Leysî'yi Rasûlullah, Hudeybiye'ye²⁰⁰ (Zilkade 6/Mart 628) giderken yerine vekil bırakmıştır.

14. Ebu Rühm Külsûm el-Ğifârî

Ebu Rühm, hicretten sonra müslüman oldu.²⁰¹ Hz. Peygamber onu Umretü'l-Kazâ²⁰² (Zilkade 7/Mart 629) sırasında Medine'de kendi yerine vekil bıraktı.

15. Muhammed b. Mesleme (43/663)

Künyesi Ebû Abdurrahman olup, ismi Muhammed b. Mesleme b Seleme b. Halid b. Adıyy b. Mecdea b. Haris el-Evsî el-Ensârî'dir.²⁰³ Hicretten otuz beş yıl önce Medine'de doğdu. Babası Mesleme Evs, annesi Huleyde Hazrec kabilesine mensuptur.

¹⁹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV,15; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II,760; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 129.

¹⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 213-214.

¹⁹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 224; ; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 323; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 13.

¹⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 519; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, III, 995.

²⁰⁰ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 51; Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, VII, 51.

²⁰¹ İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, IV, 1660; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 493.

²⁰² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 731,741; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 120.

²⁰³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 383; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, V, 112-113.

Medine’de Mus’ab b. Umeyr vasıtasıyla İslâmiyet’i ilk kabul edenlerdendir. Hicretten sonra Hz. Peygamber onunla Ebû Ubeyde b. Cerrah arasında kardeşlik bağı kurdu.²⁰⁴

Muhammed b. Mesleme her zaman Rasûlullah’ın yanında yer aldı; Uhud Gazvesi’nde Müslümanlar zor durumda kaldığı sırada vücudunu Hz. Peygamber’e kalkan yaparak oğullarıyla birlikte onu korudu.²⁰⁵ Karkaratü’l-Küdr ve Tebûk Gazvesi dışında bütün gazvelere katıldı. Hz. Peygamber, Tebûk Gazvesi’ne (Receb 9/Ekim 630) giderken Bizanslılar’ın Medine şehrine saldırma ihtimaline karşı Ğıfar kabilesinden Siba’ b. Urfuta’yı ve iyi bir komutan olan Medineli Muhammed b. Mesleme’yi yerine vekil bıraktı.²⁰⁶ Gazveden önce malının bir kısmını Hz. Peygamber’in emrine veren Muhammed b. Mesleme’nin hemen bütün gazve ve seriyyelerin planlama ve uygulamasında hizmeti oldu. Gazvelerde gösterdiği yiğitlik dolayısıyla “Hz. Peygamber’in atlısı” unvanı ile tanındı.²⁰⁷

14 Rebûlevvel 3/ 4 Eylül 624 tarihinde İslâm düşmanlığı ile tanınan yahudi şairi Ka’b b. Eşref ile İbn Ebu’l-Hukayk’ı öldürenler arasında yer aldı.²⁰⁸

Muhammed b. Mesleme, 11 Muharrem 6/ 2 Haziran 627 tarihinde emrine verilen 30 kişiyle birlikte Medine ‘ye yedi gün mesafedeki Kuratâ kabilesi üzerine gönderildi.²⁰⁹ Yine aynı yılın Rebûlâhir ayında Müslümanlara ait sürüleri yağmalama ve Medine’ye saldırı hazırlıklarını haber alan Hz. Peygamber, Muhammed b. Mesleme’yi on kişilik bir grupla Medine’ye üç mil mesafede bulunan Zülkısâ’ya gönderdi. Keşif birliğinin yurtlarına geldiğini fark eden kabile Muhammed b. Mesleme ve arkadaşlarını tuzağa düşürdüler. Baskından yalnızca Muhammed b. Mesleme yaralı olarak kurtulabildi.²¹⁰

Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman devrinde yöneticileri teftişle görevlendirildi. Hz. Ömer zamanında Kûfe Valisi Sa’d b. Ebî Vakkas’ın kendisi için köşk inşâ ettirdiği

²⁰⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 383.

²⁰⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 383; İbn Abdülber, *İstî’âb*, III, 1377.

²⁰⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 519; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, III, 995; İbn Asakir, *Târih*, II, 35.

²⁰⁷ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, V, 112-113.

²⁰⁸ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 187; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, II, 31; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 383.

²⁰⁹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 534-535.

²¹⁰ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 551; İbn Sa’d, II, 85; Belâzürî, *Ensâb*, I, 483.

ve Kisra'nın köşkünün kapısını söktürüp kendi köşkünde kullandığı yolundaki şikâyetler üzerine halife bu köşkü yakmaları için onu bir heyetle Kûfe'ye gönderdi. Muhammed b. Mesleme görevini yerine getirdikten sonra Medine'ye döndü.²¹¹

Hz. Osman'ın şehit edilmesinin ardından Hz. Ali'yi halife seçenler arasında yer aldı. Daha sonra fitne baş gösterince Medine'ye üç mil mesafedeki Rebeze köyüne çekildi. Hz. Peygamber'in kendisine bir kılıç verip onunla cihad etmesini emrettiğini, Müslümanların birbirine düştüğünü gördüğünde ise Uhud dağı'na gidip kılıcını kırılıncaya kadar dağa vurmasını, sonra da evine çekilmesini tavsiye ettiği ve bu nedenle Cemel ve Sıffin savaşlarına katılmadığı rivayet edilir. Medine'de Safer 43/Mayıs 663'de vefat etti.²¹²

Muhammed b. Mesleme muhaddis, fakih ve Hz. Peygamber'in kâtibi olarak anılmakta, adı ölüm cezalarını infaz eden sahâbiler arasında geçmektedir.

16. Uveyf b. el-Azbât

Uveyf el-Azbât b. Rabîa b. Übeyr b. Nehik b Huzeyme (Cüzeyme)²¹³ b. Adıyy b. Deylî b. Abdi Menat b. Kinane b. Deylî, Hudeybiye senesinde Müslüman olmuştur.²¹⁴

Rasûlullah (as), Umretü'l-Kazâ'ya (Zilkade 7/ Mart 629) giderken Uveyf el-Azbât'ı yerine halef bıraktı.²¹⁵ Bazı kaynaklarda Rasûlullah'ın Hudeybiye'ye (Zilhicce 6/Nisan 628) giderken²¹⁶ de Uveyf'i vekil bıraktığı kaydedilse de, Uveyf Hudeybiye senesinde Müslüman olduğu için bu bilgi zayıf görünmektedir.²¹⁷

²¹¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 384; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, V, 112.

²¹² İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 384; Şahyar, Ataulah, "Muhammed b. Mesleme", *DİA*, XXX, 556.

²¹³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 44.

²¹⁴ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1248; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 314; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 44;

²¹⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 314; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 370; İbnü'l-Kesîr, *el-Bidâye*, III, 429.

²¹⁶ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1248; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 44.

²¹⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 314.

17. Ali b. Ebî Talib (40/661)

Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi Talib el-Kureşî el-Haşimî²¹⁸ hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce Mekke'de doğmuştur. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talib, annesi de Fatıma bint Esed b. Haşim'dir. Ebû Talib'in en küçük oğludur. Mekke'de baş gösteren kıtlık üzerine Hz. Peygamber amcasının yükünü hafifletmek için onu himayesine almış, Hz. Ali beş yaşından itibaren hicrete kadar onun yanında büyümüştür.²¹⁹ Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Müslüman olma yaşına dair farklı rivayetler nakledilir.²²⁰

Mekke müşriklerinin eziyetlerini gittikçe artırmaları ve kendisini öldürme hazırlıklarına girişmeleri üzerine Medine'ye hicret etmeye karar veren Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi, kendi yatağında Mekke'de bırakmıştır.²²¹ Daha sonra Hz. Ali kendisine bırakılan emanetleri sahiplerine iade ederek, Rasûlullah'ın kızı Fatıma, annesi ve yanındakilerle Mekke'den ayrılarak Kuba'da Hz. Peygamber'e yetişmiştir.²²² Medine'de tesis edilen muâhat esnasında Hz. Peygamber Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiş, hicretin ikinci yılında onu kızı Fatıma ile evlendirmiştir. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin, Muhsin, Zeyneb ve Ümmü Külsüm adlı çocukları olmuştur.²²³

Hz. Ali Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, bu savaşlarda Rasûlullah'ın sancaktarlığını yapmış ve büyük kahramanlıklar göstermiştir.²²⁴ Tebûk Gazvesi'nde (Receb 9/Ekim 630) ise Hz. Peygamber onu ev halkının işleriyle meşgul olmak üzere Medine'de bırakmıştır.²²⁵

Hz. Ali, Hz. Peygamber'e kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış, Hudeybiye Antlaşması'nı da o yazmıştır.²²⁶ Hz. Peygamber vefat ettiğinde cenazenin yıkanması ve

²¹⁸ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1089.

²¹⁹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1089; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 100-134; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 507-510.

²²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 21; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 262; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1090-1094.

²²¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 103.

²²² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 104; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 507.

²²³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 107; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 508.

²²⁴ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1096; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 107-108; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 507.

²²⁵ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1102; Zürkânî, *Şerhü'l-Mevâhib*, III, 69.

²²⁶ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1104; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 130; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 509.

benzeri hizmetleri, vasiyeti üzerine Hz. Ali ile Resûlullah'ın yakın akrabasından Abbasoğulları Fazl, Kusem ve Üsame b. Zeyd yapmışlardır.²²⁷ Bu sırada Benî Saide avlusunda toplanan ensar ve muhâcirin Hz. Ebûbekir'i halifelige seçince Hz. Ali ona, Hz. Fâtıma'nın altı ay sonra vuku bulan vefatına kadar biat etmemiştir. Hz. Ali ilk üç halife döneminde ne bir idarî görevde bulunmuş, ne de yapılan savaşlara katılmıştır. Sadece halife Ömer'in Filistin ve Suriye seyahatleri sırasında Medine'de askerî vali olarak kalmış, Medine'de kalıp dinî ilimlerle uğraşmayı diğer görevlere tercih etmiştir.²²⁸

Hz. Peygamber tarafından verilen "Ebû Tûrâb" lakabından başka kadere olan rızasından dolayı "el-Murtaza", çocukluğunda puta tapmadığı için daha sonraları "Kerremallahu vecheh" dua cümlesiyle anılmıştır. Onun, İslâm'ın yayılış tarihinde ve Müslümanlar arasındaki ilim, takva, ihlâs, samimiyet, fedakârlık, şefkat, kahramanlık ve şecaat gibi yüksek ahlâkî ve insanî vasıflar bakımından müstesna bir mevkie sahip bulunduğunu, Kur'an-ı Kerim'i, Sünnet'i ve feraiz ilmini en iyi bilenlerden biri olduğunu hemen hemen bütün Sünnî ve Şîî kaynaklar ittifakla belirtirler.²²⁹

Hz. Ali'nin faziletine dair sahih hadisler de vardır. Aşırı Şîî gruplar çok defa bu rivayetlerle yetinmeyerek onlara çeşitli ilaveler yapmışlar ve böylece ilk halifenin Ali b. Ebî Talib olması gerektiği hususundaki iddialarını güçlendirmek istemişlerdir. Bu nevi rivayetlerden biri de şudur: Hz. Peygamber Tebuk Seferi'ne giderken Hz. Ali'yi Medine'de ev halkının işleriyle meşgul olmak üzere yerine vekil bıraktı. Bunun üzerine Hz. Ali, ağlayarak: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen ne tarafa gidersen ben senin yanında bulunmaktan başka bir şey istemezdim! Beni çocuklar ve kadınlar içerisinde vekil mi bırakıyorsun?" dedi. Münafıklar Hz. Ali'yi önemsemediği için onu Medine'de bıraktığı propagandası yapmaları üzerine Hz. Peygamber (as), "Harun'un Musa'ya yakınlığı ne ise senin de bana yakınlığın öyledir; yalnız benden sonra peygamber gelmeyecektir."²³⁰ buyurdu. Hz. Ali, hemen geri dönüp öyle hızlı yürüdü ki ayaklarının kaldırdığı tozların göğe yükseldiği görüldü.²³¹

²²⁷ İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, III, 1090.

²²⁸ Fığlalı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, II, 373.

²²⁹ İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, III, 1105.

²³⁰ Buhârî, "*Fezâilü Ashâbi'n-Nebî*", 9.

²³¹ İbn Asakir, *Târih*, II, 31; Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi*, XVI, 173-174, 176-177.

Hiz. Musa ile Harun arasında kardeşlik ve nübüvvet yakınlığından başka Tur Dağı'na çıktığı sırada belli bir süre için İsrailoğulları'nı idare etmek üzere Harun'un Musa'ya vekâlet etmesi münasebeti vardır. Söz konusu hadiste Hiz. Peygamber nübüvvet yakınlığının imkânsızlığını belirtmiştir. Geride nesep yakınlığı ve savaşa katılmayan Medine halkını belli bir zaman için idare etmek üzere Hiz. Peygamber'e vekâlet etme işi kalmıştır. Nitekim Hiz. Peygamber'in diğer seferlerinde aynı görevi başka sahâbîler ifa etmiştir. Buna rağmen söz konusu hadis, Hiz. Peygamber'in vefatından sonra hilâfetin Hiz. Ali'ye ait olacağına dair Şia'nın ileri sürdüğü iddiaların önemli dayanaklarından birini teşkil etmiştir.²³²

Hilâfetin Hiz. Ebûbekir'in hakkı olup olmadığı hususu Sünnîler ile Şîîler arasında tartışmalıdır. Ancak Hiz. Ali seçimden sonra hilafet konusunda hiçbir şekilde hak iddiasında bulunmadığı gibi Hiz. Ebûbekir'e biat eden sahâbîler de halife seçiminde Şîîler'in ileri sürdüğü nassla tayin veya veraset faktörünü göz önünde bulundurmamışlardır. Onlar Hiz. Ebûbekir'i İslâm Devleti'nin savunma ve yayılmasını gerçekleştirip birlik ve düzeni koruyabilecek kabiliyette gördükleri için, ayrıca Kureyş'e mensubiyeti, yaşı ve tecrübesi sebebiyle etrafında saygı uyandırması, İslâmiyet'i kabulde önceliği ve Rasûlullah'ın en yakın arkadaşı olması gibi vasıflarından dolayı halife seçmişlerdir.²³³

Şîîlere göre Ali b. Ebî Talib, bizzat Hiz. Peygamber tarafından Allah'ın emriyle kendisinden sonra ümmetin başına imam ve halife olarak tayin edilmiş, Hiz. Peygamber de nübüvvetinin ilk yıllarından başlamak üzere muhtelif vesile ve delillerle bu konuyu ümmetine bildirmiş ve göstermiştir. Ancak Şîîlerin bu görüşünü İslâm'ın genel prensipleri ve hukuk anlayışıyla bağdaştırmak mümkün değildir.²³⁴

Hiz. Peygamber'e ilk inananlardan olması, onun evinde ve himayesi altında büyüyüp yetişmesi, en sıkıntılı günlerinde yanı başında bulunması, ayrıca hem amcasının oğlu hem de damadı olması gibi sebeplerle Rasûlullah'ın Hiz. Ali'yi sevmesi ve ona diğer sahâbîlerden farklı iltifatlarda bulunması tabiidir. Bütün bunlar onun

²³² Kandemir, Yaşar, "Ali", *DİA*, II, 378.

²³³ Avcı, Casim, "Hilâfet", *DİA*, XVII, 541.

²³⁴ Fırlah, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, II, 374.

faziletli bir sahâbî olduğunu göstermekle birlikte İslâm dini için büyük hizmetler ifa eden ve Hz. Peygamber'in çeşitli iltifatlarına mazhar olan Hz. Ebûbekir, Ömer ve Osman gibi büyük sahâbîlerin üstünlüklerine gölge düşürmez ve Hz. Ali hakkındaki sahih haberler onun hilâfeti için delil teşkil etmez.²³⁵

18. Ebû Dücâne es-Sâidî (11/632)

Künyesiyle meşhurdur. İsmi ve soyu: Simâk b. Hareşe b. Levzân b. Abdüvüdd es- Sâidî el-Ensari.²³⁶ Annesi Hazme bint Hamele'dir. Medine'nin Hazrec kabilesinin Sâideoğulları koluna mensuptur.

Hicretten önce Müslüman olmuştur. Hicretten sonra Utbe b. Gazvan'la kardeş ilan edilmiştir. Bedir Savaşı'ndan itibaren bütün savaflara katılmıştır. Uhud savaşında büyük kahramanlık göstermiştir. Uhud günü Peygamberimiz eline bir kılıç alıp: "Bunu kim almak ister?" diye sorunca: Herkes elini uzatıp "Ben" diye seslendi. Bu sefer Hz. Peygamber kılıcı tekrar gösterip: "Bu kılıcın hakkını kim verecekse o alsın." buyurdu. Ebu Dücâne öne atılıp: "Onun hakkını ben veririm" dedi. Kılıcı alıp müşriklerin arasına daldı.²³⁷ O gün savaş esnasında elinde birkaç kılıç kırıldığı söylenir.

Savaşın ikinci döneminde Rasûlullah'ın arka tarafa yerleştirdiği okçuların, savaşı Müslümanlar tarafından kazanıldığını görünce yerlerini terk etmeleri sonucu İslâm ordusu arkadan kuşatılmış, hatta bir ara Rasûlullah'a benzeyen Mus'ab b. Umeyr'i öldüren müşrikler "Muhammed'i öldürdük" diye bağırınca bazı sahâbîler donakalmış ve savaş meydanını terk etmeye başlamışlardı. Bazı sahâbîler de Rasûlullah olmasa da İslâm galip gelmeli düşüncesiyle savaşa devam etmişlerdi. Ebû Dücâne de bu sahâbîlerdendir. Bir süre sonra Hz. Peygamber'in hayatta olduğu anlaşıldı. O esnada birtakım sahâbîler Rasûlullah'ın etrafında vücutlarıyla bir siper meydana getirmişler, ok ve kılıç darbelerine karşı bedenlerini kalkan yapma cesaretini göstermişlerdi. İşte Ebû Dücâne de Peygamberimizin etrafında savaşan sahâbîlerdendir.²³⁸

²³⁵ Kandemir, Yaşar, "Ali", *DİA*, II, 378.

²³⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 58.

²³⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 58-59.

²³⁸ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, I, 318-329; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 37-46.

12/633'de Hz Ebûbekir döneminde yalancı peygamber Müseylime'ye karşı yapılan Yemâme savaşı'na katıldı. Müseylime'nin sığındığı kalede öldürülmesinde rol oynadı ve bu savaşta şehit düştü.²³⁹

Rasûlullah hayatta iken her müşkili o çözdüğünden, ashabının ondan aldıkları ilmi başkalarına aktarma fırsatı, onun irtihalinden sonra ortaya çıkmıştır. Rasûlullah'ın hayatında veya onun irthalinden kısa bir süre sonra vefat eden sahâbîler hadis nakletmeye fırsat bulamadıklarından kendilerinden fazla hadis rivayet edilmemiştir. Ebû Dücâne de bu sebeple kendisinden hadis rivayet edilmemiş olan sahâbîlerdendir.

Rasûlullah, Veda Haccı'na giderken Ebû Dücâne'yi yerine vekil bırakmıştır.²⁴⁰

Bu bölümde incelenen sahabîler İslâm Devleti'nin yükselişe geçtiği dönemde vekil bırakılmış olup, genelde muhacirlerden seçilmiştir. Yerine göre ensar da vekil bırakılmıştır. Yalnızca Tebük seferinin çıkıldığı şartlar göz önünde bulundurulursa Medine'nin güvenliği ve düşmanların saldırısı gibi nedenlerden ötürü bu seferde birden fazla vekil bırakılmıştır.

---

²³⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 58.

²⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 248; Muhyiddin İbn Arabî, *Muhadaratü'l-Ebrâr*, I, 47.

III. BÖLÜM

VEKİL OLARAK GÖREVLENDİRİLEN SAHÂBÎLERİN ÖZELLİKLERİ VE GÖREVLERİ

Kur'an-ı Kerim'de devlet yapısını ve idari teşkilatı tanzim eden açık hükümler yoktur. Vahiyle bildirilmemiş meselelerin hallini müşavereye bırakan emirlerden ayrı olarak²⁴¹ Nisa Suresi'nin 58. ve 59. ayetlerinde, siyasi düstur mahiyetinde olan şu dört emir yer almaktadır:

- 1- Emanetleri ehline vermek.
- 2- İnsanlar arasında adaletle hükmetmek
- 3-Allah'a, peygambere ve mümin emirlere itaat etmek.
- 4-İhtilaf halinde Allah'a ve Rasûlü'ne başvurmak.

Emanetlerden anlaşılan mana ikidir: 1-İnsanlara hizmet sunan herhangi bir vazife. 2-Muhafaza edilmek ve icâb ettiği zaman hak sahibine iade edilmek üzere alınmış eşya.²⁴² Emanet mefhumunu ilk manasında anlayanları temsilen İbn Teymiyye şer'î siyasetle ilgili eserinde, hadislerden delil getirerek, 'Veliyyü'l emre, yani siyasî otoriteye düşen vazife, Müslümanların işlerinden her birinin başına, bu iş için bulabildiği en uygun kimseyi getirmektir.' hükmünü vermektedir.²⁴³

Medine'de yeni bir devlet kuran Hz. Peygamber, değişik sahalarda insanları görevlendirmiştir. Bunu yaparken uygun nitelikte insanları seçmeye özen göstermiştir. Peygamberimiz herhangi bir iş için görevlendirme yaparken gözettiği temel prensip, işi ehline emanet etmektir. İşi ehline verme ilkesi, diğer bütün prensipleri kuşatıcı özelliktedir. Şimdi sırasıyla bu prensipleri ele alalım.

²⁴¹ Şûrâ 42/38; Âl-i İmrân 3/159.

²⁴² Hatipoğlu, M.Sait, "Hilfâetin Kureyşîliği", *AÜİFD*, XXIII, 141-142.

²⁴³ İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü's-Şer'iyye*, 3, Kahire, Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1969.

1. HZ. PEYGAMBER'İN VEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ

a) Müslüman Olmak

İslâm Devleti'nde Medine şehrinin idaresiyle vazifelendirilen memurların Müslüman olmaları hususunda hiçbir ihtilaf yoktur. Bu sahâbiler ilk müslümanlardan oldukları gibi İslâm'a katkısı en fazla olan kişilerdir. Gerek Kur'an-ı Kerim'de²⁴⁴ gerekse hadis kitaplarında²⁴⁵ idarecilerin Müslüman olmaları gerektiğini vurgulayan pek çok ifadeye rastlanmaktadır. Müslüman bir idareci öncelikle sağlam bir inanca sahip olmalı, İslâm'ın emir ve yasaklarını, yani Kur'an ve Sünnet'i iyi bilerek örnek bir yaşayış ve ahlâka sahip olmalıdır.

Müslüman olan yönetici, kendi ile aynı dine inanan halkın dinî ve siyasî ihtiyaçlarını anlamada, onların müslümanca bir hayat tarzı sürdürebilmeleri için gerekli hizmetleri vermede daha başarılı olabilir.²⁴⁶ İslâm düşüncesinden habersiz, İslâm'ı benimsemeyen kimselerin işbaşına getirilmesine izin verilmez. İslâm âleminin mutluluğu Allah'ın ve Rasûlü'nün belirlediği ölçüleri hayata geçirmekle, Müslümanların felaketi ise sâlih devlet başkanlarının yokluğu dâhil idari mekanizmanın ehliyetsiz kişiler ve onların bozuk zihniyetli yardımcıları tarafından işgal edilmesiyle gerçekleşir.²⁴⁷ Bunun bilincinde olan Hz. Peygamber ve râşid halifeleri, tayin ettikleri kişilerin Allah korkusuna sahip, affedebilme, kötü niyetleri anlayabilme, idarede başarılı olabilecek bir heybete sahip olma, ahde vefa, halkın durumuna vakıf olma gibi özelliklere sahip olmasını gözetmişlerdir.²⁴⁸

b) Emanet ve Ehliyet

İşlerin ehil olanlara verilmesi, Kur'an-ı Kerim'de şöyle yer almaktadır: “*Allah size, mutlaka emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz*

²⁴⁴ Nisâ 4/59.

²⁴⁵ Buhârî, *Ahkâm*, 4; Müslim, *İmâre*, 32.

²⁴⁶ Kılıç, Ünal, *Şehir Yönetimi ve Valilik*, s.119.

²⁴⁷ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 381.

²⁴⁸ Kılıç, Ünal, *Şehir Yönetimi ve Valilik*, s.120.

*Allah her şeyi hakkıyla işitir ve görür.*²⁴⁹ Bu âyetin nüzûl sebebiyle ilgili olarak şunlar anlatılmaktadır: Mekke fethedilince Hz. Peygamber, Kâbe'nin anahtarını Osman b. Talha'dan alıp bizzat kendisi açtı. O sırada yanında bulunan Hz. Ali, Kâbe'nin anahtarının kendisine verilmesini talep etti. Hz. Peygamber ise Osman b. Talha'yı çağırды ve "Bu anahtar senin ey Osman! Bugün vefa ve iyilik günüdür." buyurarak anahtarı kendisine verdi.²⁵⁰

Nitekim bir âyette Allah meâlen şöyle buyurdu: "*Onlara emniyet veya korku ile ilgili tatlı veya acı bir haber (veya bir emir, bir şey) geldiğinde hemen onu etrafa yayarlar; hâlbuki onu, Allah'a, Rasûlullah'a ve selahiyet sahibi kimselere götürselerdi, onların arasında istinbat ve istihrac edebilecekler (işin iç yüzünü anlayanlar) her halükârda onun ne olduğunu bilirlerdi (ne yapacağını anlar ve anlatırlardı).*"²⁵¹ Bu âyet, müslümanların halledilmesi gereken işlerinin veya idarî, hukukî meselelerinin çözümünü mutlaka ehil olanların, işin mütehassısı, müçtehidî ve hakkıyla sahibi bulunanların yapması gerektiğini açık ve veciz bir şekilde beyan ediyor. İslam hukuku hakkında ancak âlim ve müçtehit olanların söz sahibi olabileceklerini cahillerin ise bu işe karışamayacaklarını kesin bir dille ifade ediyor. Her işte mutlaka ilim ehline müracaat edilmesi mecburi tutuluyor.²⁵²

İslâm Dini, hemen her hususta emanete riayet edilmesini, işlerin ehil olduğuna inanılan ve kendisine verilen görevi hakkıyla yerine getiren ve koruyan kimseye verilmesini emretmekte ve böyle yapanları methetmektedir. Kendisine emanet edileni korumakta gerekli hassasiyetleri göstermeyenleri ise kınamaktadır.²⁵³

Hz. Peygamber emanete büyük önem vermekte, onun ortadan kalkmasını kıyamet alameti saymakta ve kendisine kıyametin ne zaman kopacağını soran bir sahabîye: "*Emanet zayi olduğunda kıyameti bekle!*" dedi. O sahabî sordu: Ya

²⁴⁹ Nisâ 4/58.

²⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 406.

²⁵¹ Nisâ 4/83.

²⁵² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1402.

²⁵³ Nisâ 4/58; Bakara 2/283; Buhârî, *İlim*, 3; *Ahkâm*, 43.

*Rasûlallah! Emanet nasıl zayi olur? Rasûlullah şöyle cevap verdi: “İş, ehli olmayana verildiği zaman kıyameti bekle!”*²⁵⁴

Emanet konusuna önem veren Peygamberimiz, vazifeleri bu işlere ehil olanlara verme konusunda hassas davranmıştır. Vazife verirken, akrabalık-yakınlık, fakirlik-zenginlik, yaşlılık-gençlik, hürlük-kölelik ayrımı yapmamış, o işe en layık kimse göreve onu getirmiştir. Buna en iyi örnek Hz. Peygamber’in Zeyd b. Harise ve oğlu hakkındaki tutumudur. Bilindiği üzere, Zeyd b. Harise Hz. Peygamber’in azatlı kölesiydi, buna rağmen Hz. Peygamber, Zeyd’deki askeri kabiliyeti keşfetmiş ve onu seferlerde çoğunlukla komutan tayin etmiştir. Savaşa katılmadığı zamanlarda ise ona önemli sorumluluklar yüklemiştir.²⁵⁵

Yine genç yaşta olmasına rağmen, Üsame b. Zeyd’i vefatına yakın günlerde Suriye üzerine gönderilecek orduya komutan tayin etmesi, Hz. Peygamber’in ehil olma vasfına önem verdiğini göstermektedir. Nitekim Üsame bu seferden başarıyla dönmüş ve bu göreve layık olduğunu ispatlamıştır.

Peygamber Efendimiz’in kişileri görevlendirmede dikkat ettiği diğer bir husus ise, isteyenleri bu görevlere tayin etmemesidir.²⁵⁶ Onun gayesi, talip olanların değil, ehil olanların bu görevlere tayin edilmesi idi. Hz. Peygamber, kendisinden memurluk talebinde bulunan kişileri reddetmiş ve “*Biz işlerimizde onu talep edenleri istihdam etmeyiz.*”²⁵⁷ buyurmuştur.

Hz. Peygamber memurlarının yüksek muhakeme gücüne, olayları iyi değerlendirme kabiliyetine, Kitap ve sünnetten hüküm çıkarmayı bilerek ictihad yapabilme kuvvetine sahip olmalarını arzu ederdi.²⁵⁸ Müslümanlıktaki mertebesi bilinen Ebû Zer ile ilgili olarak nakledilen rivayetten anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber valilik yapabilecek kapasitesi olmayan, bunun için gerekli idari alt yapıdan mahrum olan Ebû

²⁵⁴ Buhârî, *İlim*, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 361

²⁵⁵ Belâzürî, *Ensâb*, II, 113.

²⁵⁶ Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları*, I, 272.

²⁵⁷ Buhârî, *İcâre*, 1.

²⁵⁸ Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, II, 142.

Zer el-Ğıfarî'yi İslam'daki kıdemine ve ona olan sevgisine rağmen vali tayin etmemiş²⁵⁹ ve ona şöyle demiştir: “Ey Ebû Zer! Ben seni zayıf bir kimse görüyorum. Ben kendim için istediğimi senin için de aynen isterim. Öyleyse iki kişi üzerine emir olmayasın, yetim malına da velilik yapmayasın.”²⁶⁰

İşin ehline verilmesiyle ilgili olarak, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in durumlarını inceleyecek olursak, -ehil olmalarına rağmen- Rasûlullah'ın bu iki sahabiye ciddi hiçbir seferde komutan olarak istihdam etmediğini görürüz.²⁶¹ Hz. Ebûbekir'in Fezâre²⁶² ve Benî Kilab'a²⁶³ olmak üzere iki küçük sefere, Hz. Ömer'in de 30 kişilik bir birliğin başında sadece bir defa Hevâzin'e gönderildiği bilinmektedir.²⁶⁴ Hz. Peygamber, bu iki sahabîden yetenekleri doğrultusunda istifade etmiştir. Onları komutan olarak tayin etmemiş, iki danışmanı olarak yanından hiç ayırmamıştır. Onları daha çok idarî işlerde ve devlet işlerinde istihdam etmiş, idari meselelerde görüşlerinden yararlanmışır.²⁶⁵

Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarından yola çıkarak İslâm âlimleri şöyle bir kural ortaya koymuştur: “Dinî makamlar için, diyanet ve ilim sahibi olan herkes layıktır, asalet ve şeref sahibi olup olmamalarına bakılmaz. Fâsık bir kimse Kureyş kabilesinden bile olsa böyle bir makama lâıyk değildir.”²⁶⁶

c) Merhamet ve Adalet

Hz. Peygamber'in vekil tayin ederken gözettiği şartlardan birisi de merhamet ve adalettir. İnsanlara karşı sevgi beslemeyen, onların kusurlarını telafî etmeye çalışmayan, hatalarını sert bir şekilde cezalandıran ve yönetimde cezayı başlıca yöntem olarak benimseyen kişilerin, halkı idarede başarılı olması mümkün değildir. Bu sebeple Hz. Peygamber, merhamet duygusu, insanlara şefkatle muamele, cezalandırmadan önce

²⁵⁹ Kılıç, Ünal, *Şehir Yönetimi ve Valilik*, s.121.

²⁶⁰ Ebû Davud, *Vesaya*, 4; Nesâî, *Vesaya*, 10.

²⁶¹ Yenibaş, Hüseyin, *Vazifelenirmede Peygamber Metodu*, s.45.

²⁶² Müslim, *Cihad*, 46.

²⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 117.

²⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 117.

²⁶⁵ Yenibaş, Hüseyin, *Vazifelenirmede Peygamber Metodu*, s.45.

²⁶⁶ Kettânî, *et-Terâtübü'l-İdâriyye*, I, 177.

affedebilmenin yollarını deneme gibi hususlar üzerinde durmuştur.²⁶⁷ Adaletin şart olmasına gelince, imamet dini bir görev olup, imam adalet şart edilmiş olan diğer memurluk ve görevleri gözeteceği için, kendisinin adaletli olması başta gelir.²⁶⁸

Hz. Peygamber torununu sevdiği bir sırada huzurunda bulunan bir adamın, “Benim on çocuğum var, hiçbirisini kucağıma almış değilim.” demesi üzerine, “*Allah senin kalbinden merhameti çekip aldıysa ben ne yapabilirim.*”²⁶⁹ diyerek bu şahsı daha önceden düşünmüş olmasına rağmen vali tayin etmekten vazgeçmiştir.²⁷⁰

Hz. Peygamber, tayin ettiği kişilerden halka karşı anlayışlı ve merhametli davranmalarını istediği, bu şekilde davranıp davranmadıklarını kontrol ettiği, aksi bir tutum içinde olanları hesaba çektiğiyle ilgili rivayetler bulunmaktadır.²⁷¹ Merhamet ve adalet olmayan bir şehirde dengeler alt üst olur, insanların merkezi idareye olan bağlılık ve güvenleri kaybolur.

d) İlim ve Bilgi Sahibi Olmak

Kur’an-ı Kerim’de “*Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?*”²⁷² buyrulurken ilmin ve ilim sahibi kişilerin üstünlüğü vurgulanmış, hele de idarecilik gibi hususlarda ilim sahibi olmanın önemine dikkat çekilmiştir.

Diğer bir âyet meâli de şöyledir: “*Müminlerin tamamının toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Öyleyse her topluluktan büyük kısmı savaşa çıkarken, bir takım da din hususunda sağlam bilgi sahibi olmak, dini hükümleri öğrenmek için çalışmalı ve savaşa çıkanlar ger döndüklerinde kötülüklerden sakınmaları ümidiyle, onları uyarmalıdır.*”²⁷³ Görülüyor ki, Allah fakihlerin, cemiyetin hukukî sistemini ayakta tutmalarını ve cemiyette mutlaka din ilmini bilen kimselerin olmasını istiyor. Hukukçulara çok önemli bir görev yüklüyor ve onların değerinin bu vesile ile artacağını beyan ediyor. Keza din ilmi için bir seferberliğin gerekliliğini farz kılıyor.²⁷⁴

²⁶⁷ Buhârî, *Tevhid*, 2; Müslim, *Fezâil*, 66; Tirmizî, *Birr*, 12.

²⁶⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev: Zakir Kadiri Ugan), I, 487.

²⁶⁹ Buhârî, *Edeb*, 18.

²⁷⁰ Kılıç, Ünal, *Şehir Yönetimi ve Valilik*, s.123.

²⁷¹ Belâzürî, *Fütuh*, 102; Taberî, *Tarih*, 727-729.

²⁷² Zümer 39/9.

²⁷³ Tevbe 9/122.

²⁷⁴ Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 2646.

Hız. Peygamber de insanlık için en güzel örnek²⁷⁵ ve öğretmen olarak gönderilmiştir.²⁷⁶ O, ashabına Kur'an ve sünneti öğretmiş ve dini kuralları açıklamıştır. Hız. Peygamber'in vazife verdiği kişilerin ilim ve hikmet sahibi kimseler olduğu dikkat çekmektedir. Hız. Peygamber'in vekil bıraktığı kişilerde aradığı temel özellik, Kur'an-ı Kerim'i hayat tarzı haline getirmesi ve güzel bir şekilde tilavet etmesi ve kendisi seferden gelene kadar insanları güzel bir şekilde idare etmesidir. Bütün bunlar ise bırakılacak vekilin Kur'an'ı ve sünneti iyi bir şekilde bilmesiyle mümkün olur.

e) Yaş ve Mensubiyet

İslâm'dan önceki ve sonraki dönemlerde, idarede bulunan kimselerin daha çok yaşlı ve tecrübeli insanlardan oluştuğunu görürüz. Fakat Hız. Peygamber bu anlayışı değiştirmiş ve işe ehil olduğunu düşündüğü kişileri genç yaşta olmasına rağmen önemli görevlere getirmiştir.

Suriye üzerine göndermiş olduğu orduda daha yaşlı ve tecrübeli kişiler olduğu halde ordunun başına Üsâme b. Zeyd'i komutan olarak tayin etmesi Hız. Peygamber'in gençlere fırsat verdiğini ve bu işe ehil olduğu takdirde yaş ve mensubiyetin önemli olmadığını gösterir. Yine Mekke fethi sonrasında yirmi yaşlarında olan Attâb b. Esîd'i Mekke'ye, on sekiz yaşında olan Osmân b. Ebi'l-Âs es-Sekafi'yi Taif'e vali olarak tayin etmiştir.

Medine'ye hicretten sonra, müstakil siyasi hayatına başlayan ilk İslam devletinin başkanı olarak Hız. Peygamber, İslam davasını her sahada temsil eder durumda idi. Bu temsilciliği şahsen yerine getirmediği durumlarda, yerini vekilleri alıyordu. Vergi toplamak veya herhangi bir tahkikatta bulunmak gibi kısa vadeli işlerin dışında, Hız. Peygamber devrinde, merkezin idari salâhiyetlerini en geniş ölçüde haiz bulunan temsilcilikler, ordu kumandanlıkları ile bazı büyük şehirlerdeki valiliklerdir ki, bunların dışında bulunan kişilerin umumi vazifesi "...(idaresindekilere) namaz kıldırmak, onlarla cihada çıkmak, onları siyaset (idare) etmektir..."²⁷⁷

²⁷⁵ Ahzâb 33/21.

²⁷⁶ İbn Mâce, *Mukaddime*, 17.

²⁷⁷ Hatipoğlu, M.Sait, "Hilâfetin Kureyşîliği", *AÜİFD*, s.144.

Hız. Peygamber devrinde vazife almış kişilerin nesepleri incelendiği zaman, bunların tayini hususunda herhangi bir kavmî şartın aranmadığı ortaya çıkmaktadır. Her çeşit devlet memurluğunda, meselâ, Peygamberin kabilesi Kureyş'ten olmak zorundadır, gibi bir şart asla bahis konusu edilmemiştir.²⁷⁸ Bunu Hız. Peygamber'in tayin etmiş olduğu vekillerde açıkça görebiliriz.

Hız. Peygamber, İslâm devletinin ilk başkenti olan Medine'yi askerî sebeplerle terk ettiği zaman veya umre ve hac için terk ettiği zaman, kendi yerine muhakkak bir vekil bırakırdı. Buna istihlaf: halîfe bırakmak veya isti'mal: âmil, vali kılmak denir. Bu kişileri incelediğimiz zaman, hepsinin Kureyşli olmadığını görürüz.²⁷⁹ Meselâ:

1-Hız. Peygamber'in ilk gazvesi olan Ebvâ (Veddân) seferinde Medine'ye bırakmış olduğu amil(emir): Hazrecli Sa'd b. Ubâde'dir.²⁸⁰

2-Aynı sene Sefvan seferinde Medine'de bıraktığı vekil Kelb kabilesinden olan azatlı kölesi Zeyd b. Hârise'dir.²⁸¹

3-Bedir Savaşı'nda ise önce Abdullah b. Ümmi Mektûm bırakılmış, daha sonra ensardan Evsli Ebû Lübâbe Beşîr b. Abdülmünzîr bırakılmıştır.²⁸²

4- Dumetü'l-Cendel seferinde Siba' b. Urfuta el-Ğîfârî,²⁸³

5-Hayber Gazvesi'nde Nümeyle b. Abdullah el-Leysî,²⁸⁴

6-Tebük seferinde ensardan Muhammed b. Mesleme,²⁸⁵

7-Veda hacı'nda ise Ebû Dücâne es-Saidî vekil bırakılmıştır.²⁸⁶

²⁷⁸ Hatipoğlu, M.Sait, "Hilâfetin Kureyşîliği", *AÜİFD*, s.146.

²⁷⁹ M. Hamidullah, Medine'de amillik yapanlar için düzenlediği tabloda, tekrarlarıyla birlikte otuz kadar isim vermektedir ki, bunları yarıdan fazlası Kureyşli değildir. *İslam'ın Hukuk İlmine Yardımları*, s.142-143.

²⁸⁰ İbn Hişam, *es-Sîre*, I, 591.

²⁸¹ İbn Hişam, *es-Sîre*, I, 601.

²⁸² İbn Hişam, *es-Sîre*, I, 612.

²⁸³ İbn Hişam, *es-Sîre*, II, 213.

²⁸⁴ İbn Hişam, *es-Sîre*, II, 328.

²⁸⁵ İbn Hişam, *es-Sîre*, II, 519.

²⁸⁶ İbn Hişam, *es-Sîre*, IV, 248.

Tablo: Hz. Peygamber'in Vekilleri ve Mensup Buldukları Kabileler²⁸⁷

Takribi sıra	Hz. Peygamber'in Gittiği Yer	Senesi (Hicrî ve Mîladî)	Yerine Medine'de Bıraktığı İdareci	Bu İdarecinin Kabilesi
1	Ebvâ	Safer 2/Ağustos 623	Sa'd b. Ubâde	Hazrec
2	Buvât	Rebiülevvel 2 /Eylül 623	Sa'd b. Muâz	Evs
3	Sefvân	Rebiülevvel 2 /Eylül 623	Zeyd b. Hârise	Kelb
4	Zü'l-Uşeyre	Cemaziyelevvel 2 /Ekim 623	Ebû Seleme el-Mahzûmî	Kureyş
5	Bedir	Ramazân 2/Şubat 624	Ebû Lübâbe b. Abdü'l-Münzîr	Evs
6	Benî Kaynuka	Şevval 2/Mart 624	>> >>	>>
7	Sevîk	Zilhicce 2/ Mayıs 624	>> >>	>>
8	Karkaratü'l-Küdr	Muharrem 3/ Haziran 624	İbn Ümmü Mektûm	Kureyş
9	Zü Emer	Rebiülevvel 3/ Ağustos 624	Osman b. Affân	Kureyş
10	Buhran	Cemaziyelevvel 3 /Ekim 624	İbn Ümmü Mektûm	>>
11	Uhud	Şevval 3/Mart 625	>>	>>
12	Hamrâu'l-Esed	Şevval 3/Mart 625	>>	>>
13	Benî Nadîr	Rebiülevvel 3 /Ağustos 624	>>	>>
14	Bedir(2.sefer)	Zilkade 4/Nisan 626	Abdullah b. Revâha	Hazrec
15	Zatü'r-Rika'	Muharrem 5/ Haziran 626	Osman b. Affân	Kureyş
16	Dümetü'l-Cendel	Rebiülevvel 5/ Ağustos 626	Siba' b. Urfuta	Kinane
17	Benî Müstalik	Şaban 5/ Aralık 626	Zeyd b. Hârise	Kelb

²⁸⁷ M. Hamidullah, *İslam'ın Hukuk İlmine Yardımları*, s.142-143.

18	Hendek	Şevval 5/Şubat 627	İbn Ümmü Mektûm	Kureyş
19	Kurayza	Zilkade 5/Mart 627	>>	>>
20	Usfan	Rebiülevvel 6/ Temmuz 627	İbn Ümmü Mektûm	Kureyş
21	Zû Kared	Rebiülahir 6/ Ağustos 627	>>	>>
22	Hudeybiye	Zilkade 6 / Mart 628	İbn Ümmü Mektûm veya Ebû Rühm	Ğıfar
23	Hayber	Safer 7/ Haziran 628	Siba' b. Urfuta veya Nümeyle b. Abdullah	Her ikisi de Kinane
24	Mekke (Umre için)	Zilkade 7/Mart 629	Ebû Zerr veya Uveyf b. Azbât	Ğıfar veya Kinane
25	Mekke (Fetih için)	Ramazan 8/ Aralık 629	İbn Ümmü Mektûm veya Ebu Rühm	Kureyş Ğıfar
26	Tebûk	Receb 9/Ekim 630	İbn Ümmü Mektûm veya Muhammed b. Mesleme veya Siba' b. Urfuta veya Ebu Rühm	Kureyş Evs Kinane Ğıfar
27	Mekke(Veda Haccı için)	Zilhicce 10/Şubat 632	İbn Ümmü Mektûm	Kureyş

Kolaylıkla görülüyor ki, bu isimler arasında, Hz. Peygamber'in yerini doldurmuş, onun adına hareket etmiş, çeşitli kabilelere mensup kimseler vardır: Bunlar Mekkeli Kureyş, Medineli Evs ve Hazrec ve bir de Ğıfar, Kinâne, Kelb vs. kabilelerindendir.²⁸⁸

İşte bu izah, tarihi açıdan eksik ve de yanlış olsa gerektir. Pek çok İslâm âlimini, ehliyetinde kavmiyet unsuruna değer vermeyen İslâm akidesine tamamen aykırı bu görüşe sürüklemiş bulunan mezkûr Peygamberi emrin mahiyeti ve ilk hilâfet

²⁸⁸ Hamidullah, Muhammed, *İslam'ın Hukuk İlmine Yardımları*, s.142-144.

seçimini gerçek yüzü ortaya konulacak olursa, varılacak netice başka türlü olmayacaktır.²⁸⁹

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, “Bir işin başına getirilecek kimsede aranan temel şart, işin mükemmelen yapılmasını sağlayacak ehliyete sahip olmasıdır. Bazı muhitlerde nesep unsuru, vazifenin ifasını kolaylaştıran amillerden birisi olarak geçerli sayılabilirse de, bunu mutlaka şart saymaya ve umumileştirmeye imkân yoktur. İnsanın kendi iradesi dışında bir vakıa olan nesep düşüncesini aşabilen toplumlarda idari tasarruflar, tamamen şahsi ehliyete bırakılmış durumdadır. Memuriyette tevarüse yer tanınmamıştır.²⁹⁰ Nisâ suresinin 58. ve 59. ayetlerinden de açıkça anlaşılmaktadır ki, işin başına geçirilecek kimsede aranan iki şart vardır: Ehil olmak ve mü'min olmak. İslâm olmak hiçbir kavmin inhisarında olmadığına göre, İslâm idarecilerinin her kavimden olabileceği neticesi, Kur'anî bir hakikat olarak tecelli etmektedir. İdarede ırk unsuruna yer olmadığı vakıası, İslâm tarihinin ilk senelerinde tatbik bulmuş bir keyfiyettir.²⁹¹

2. HZ. PEYGAMBER'İN VEKİLLERİNİN GÖREVLERİ

İslâm Devleti'nin ilk başkanı olan Hz. Peygamber sağlığında başlıca iki vazife ile mükellefti:

- 1-Vahiyle öğrendiği İslâm'ın inanç ve hükümlerini ümmete ulaştırmak,
- 2- İslâm'ın yeryüzünde bizzat temsilcisi ve tatbikçisi olmak.

İlk dönemlerde, idareciler, hem dinî hem siyasî otoriteye sahip bulunmuş ve her ikisini birlikte kullanmışlardır. Buldukları yerin camiinde imam olarak mü'minlerin önüne geçip namaz kıldırması, savaşta ordunun başına geçip kumandan olmuş ve yönetim kademesinin başında idareci olarak görev yapmıştır. Hz. Muhammed(sav), merkezî olsun, talî olsun devlet başkanlığı ile cami imamlığını birleştirmiş bulunuyordu. Hayatta olduğu müddetçe; peygamberlik, dinî başkanlık, kanun koyuculuk, baş hâkimlik, ordu komutanlığı ve devlet başkanlığı fonksiyonlarını şahsında toplamış ve bunları îfâ etmiştir.²⁹²

²⁸⁹ Hatipoğlu, M.Sait, “Hilâfetin Kureysiliği”, *AÜİFD*, XXXIII, s.157.

²⁹⁰ Hatipoğlu, M.Sait, “Hilâfetin Kureysiliği”, *AÜİFD*, XXXIII, s.141.

²⁹¹ Hatipoğlu, M.Sait, “Hilâfetin Kureysiliği”, *AÜİFD*, XXXIII, s. 143; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, II, 329.

²⁹² Dursun, Davut, *Siyasî-İdarî Sistemle İlişkileri Açısından Din Bürokrasisi Yapısı, Konumu ve Gelişimi*, İstanbul, 1992, s.95.

Hz. Peygamber seferden dönünceye kadar İslâm Devleti'nin faaliyetleri aksamasın diye kendi yerine bir vekil tayin ederdi. Bu kişiler, devlet başkanının vekili sıfatıyla ve onun adına iş görürdü. Vekillerin görevleri; namaz kıldırmak, şehrin güvenliğini sağlamak, halkın arasında çıkan anlaşmazlıkları gidermek ve Hz. Peygamber'in ev halkı ile ilgilenmekti.

a) Namaz Kıldırmak

Hz. Peygamber sefere çıkacağı zaman İslam'ın en önemli ibadeti olan namaz kıldırma görevi için yerine vekil tayin etmiş ve seferden dönünceye kadar bu görevi vekiller yerine getirmiştir.

Abdullah İbn Ümmü Mektûm, gözleri görmediği için, savaflara katılmamış; bu sebeple devamlı Medine'de kalmıştır. Hz. Peygamber de bunu bildiği için, sefere çıkarken yerine namaz kıldırmak üzere genellikle onu bırakmıştır. Bu görevin kendisine on üç defa verildiği kaydedilmektedir. Hz. Osman ve Ebu Zerr el-Ğıfari de namaz kıldırmak üzere bırakılan sahabilerdendir. Bu sahâbiler hem ilk Müslümanlardan olup, hem de muhacir olmaları yönüyle dikkat çekmektedirler.

b) Şehrin Güvenliğini Sağlamak

Hz. Peygamber sefere çıkarken İslam Devleti için tehlike arzeden durumları göz önünde bulundurarak ek güvenlik önlemleri almış, namaz kıldırma dışında şehrin güvenliğini sağlamak maksadıyla yerine vekil bırakmıştır.

Muhammed b. Mesleme, Sa'd b. Ubâde ve Ebû Lübâbe gibi sahabiler de bu sebeple vekil olarak tayin edilmişlerdir. Bu sahabiler Medineli olup, şehri en iyi şekilde tanıyan ve orayı en iyi şekilde savunacak olan kimselerdi. Hz. Peygamber bu kişilere ganimetten pay vermiştir.

c) Hususi İşler

Hz. Peygamber sefere çıkarken ev halkıyla ilgilenmesi için Hz. Ali'yi yerine vekil bırakmış ve bu tek sefere mahsus olmak üzere Tebûk Gazvesi'nde vuku bulmuştur.

SONUÇ

Peygamberimiz nübüvvetinin yanı sıra ümmetin idaresiyle de sorumluydu. O, bu vazifeyi yaparken kendisinden sonra ümmetin idaresini bırakabileceği kişileri hazırlamayı da ihmal etmemiştir. Çünkü toplumlar idarecisiz düşünülemez.

İdarecilik insanlar tarafından hep cazip karşılanmış ve talibi çok olmuştur. Ehil olan-olmayan pek çok kimse idareci olmak istemiştir. İdarecisi iyi olan toplumlar uzun süre ayakta kalırken, ehil olmayan kişiler tarafından yönetilen toplumlar da hiçbir zaman huzurlu olamamışlar ve kısa sürede yıkılmışlardır.

Hz. Peygamber çıktığı bütün gazvelerde kendi yerine halef tayin etmiştir. Vekil bırakma işi sadece savaşlara has bir durum değil, hac ve umre gibi durumlarda da vuku bulmuştur. Görevlendirilen bu kişiler Rasulullah seferden dönene kadar, halka namaz kıldırma ve onları idare etme gibi birtakım işlerle yükümlü olmuştur.

Birinci bölümde zikredilen sahâbîleri Hz. Peygamber savaşa çıkarken vekil olarak bırakmış, şehrin güvende olup olmamasına göre vekillerinin sayısını artırmış veya azaltmıştır. Hz. Peygamber şehir tehlike altında olduğu zaman ensarı vekil bırakmış, güvende olduğu zaman ise muhaciri vekil olarak bırakmıştır. Abdullah b. Ümmü Mektûm genel anlamda namaz kıldırma için bırakılmış, yanı sıra bırakılan sahâbîler ise şehrin güvenliğini sağlamışlar ve Hz. Peygamber savaştan dönene kadar İslâm Devleti'ni idare etmişlerdir.

Bu nedenle Hz. Peygamber görevlendirdiği kişilerin belli başlı özelliklere sahip olmasını göz önünde bulundurmuştur. Müslüman olmak bunların en başta gelenidir. Çünkü İslam toplumunda Müslüman bir idareci, idaresi altındakileri daha iyi anlayabilir ve sorunlarına çözümler sunabilir. Zaten Peygamberimizin vekillerini inceleyecek olursak İslam'a ilk dönemlerde girmiş, maddi ve manevi varlığını ortaya koymuş, İslam için canla başla çalışan kişilerden oluştuğunu görürüz. İkinci olarak Hz. Peygamber vekillerinin bu işe ehil olup olmamasına dikkat eder siyasi yönü kuvvetli kişileri vekil bırakırdı. Emanet konusuna önem veren Peygamberimiz, vazifeleri bu işlere ehil olanlara verme konusunda hassas davranmıştır. Vazife verirken, akrabalık-yakınlık,

fakirlik-zenginlik, yaşlılık-gençlik, hürlük-kölelik ayrımı yapmamış, o işe en layık kimse göreve onu getirmiştir.

Peygamberimiz çevresindeki insanları isabetli ve yerli yerinde kullanmış ve kime hangi vazifeyi vereceğini çok iyi tespit etmiştir. İşi ehline verme prensibiyle hareket eden Hz Peygamber, idareciliği isteyene vermemiş ve “Biz işlerimizde onu talep edeni istihdam etmeyiz.”²⁹³ diyerek açıkça bu hususu belirtmiştir. Müslümanlıktaki mertebesi bilinen Ebu Zer ile ilgili olarak nakledilen rivayetten anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber valilik yapabilecek kapasitesi olmayan, bunun için gerekli idari alt yapıdan mahrum olan Ebû Zer el-Ğıfari’yi İslâm’daki kademine ve ona olan sevgisine rağmen vali tayin etmemiştir.

Hız. Peygamber memurlarının yüksek muhakeme gücüne, olayları iyi değerlendirme kabiliyetine, Kitap ve sünnetten hüküm çıkarmayı bilerek ictihad yapabilme kuvvetine sahip olmalarını arzu ederdi.²⁹⁴ Hz. Peygamber’in vekil bıraktığı kişilerde aradığı temel özellik, Kur’an-ı Kerim’i hayat tarzı haline getirmesi ve güzel bir şekilde tilavet etmesi ve kendisi seferden gelene kadar insanları güzel bir şekilde idare etmesidir. Bütün bunlar ise bırakılacak vekilin Kur’an’ı ve sünneti iyi bir şekilde bilmesiyle mümkün olur.

Sonuç olarak Hz. Peygamber bırakmış olduğu vekillerde Kureyş’e mensubiyet şartı aranmamış, ensar muhacir ayrımı yapmadan kimi gerekli gördüyse onu vazifelendirmiştir.

---

²⁹³ Buhârî, *İcâre*, 1; Müslim, *İmâret*, 15.

²⁹⁴ Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, II, 142.

BİBLİYOGRAFYA

AĞIRMAN, Mustafa, *Asr-ı Saadette Ordu ve Savaş Stratejisi, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, (Ed: Vecdi Akyüz), İstanbul, 1994, IV, 21-113.

ALGÜL, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1991.

_____, “Gazve”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 488-489.

ATAR, Fahrettin, “Attâb b. Esîd”, *DİA*, İstanbul, 1991, IV, 93.

AVCI, Casim, “Hilâfet”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 539-546.

AYDINLI, Abdullah, “Ebû Zer el-Ğıfarî”, *DİA*, İstanbul, 1994, X, 267-270.

AZİMLİ, Mehmet, “Sa’d b. Ubâde”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 377-378.

BARDAKOĞLU, Ali vd., *Sahâbiler Ansiklopedisi*, İstanbul, tsz.

BAŞARAN, Selman, “Cüâl b. Süraka”, *DİA*, İstanbul, 1993, VIII, 77.

el-BELÂZÜRÎ, Ahmed b. Yahya(279/892), *Ensâbü'l-Eşraf*, Thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd Salih, Beyrut, 1996.

_____, *Fütuhu'l-Büldan*, Çev: Mustafa Fayda, İstanbul, 1987.

CANAN, İbrahim, *Peygamberimiz'in Tebliğ Metotları*, I-II, İstanbul, 1998.

ÇAĞATAY, Neşet, “Zeyd b. Hârise”, *İA*, İstanbul, 1986, XIII, 547-548.

ÇUBUKÇU, Asri, “Ebû Lübâbe el-Ensarî”, *DİA*, İstanbul, 1994, X, 179.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Ed: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1986.

DURSUN, Davut, *Siyasî-İdarî Sistemle İlişkileri Açısından Din Bürokrasisi Yapısı, Konumu ve Gelişimi*, İstanbul, 1992.

- EBÛ DÂVUD, Süleyman es-Sicistânî (275/889), *Sünenü Ebû Dâvud*, Thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Riyad, tsz.
- EFENDİOĞLU, Mehmet, “Sa’d b. Muâz”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 374.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, “Ali”, *DİA*, İstanbul, 1989, II, 371-374.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, *Hz. Peygamber’in Savaşları*, Çev. Salih Tuğ, Ankara, 1981.
- _____, *İslâm’ın Hukuk İlmine Yardımları*, Çev: Salih Tuğ, İstanbul, 1962.
- _____, *İslâm Peygamberi*, Çev: Salih Tuğ, Ankara, 2000.
- HASAN, İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, (Çev: İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş) İstanbul, 1987.
- HATİPOĞLU, M.Sait, İslâm’da İlk Siyasî Kavmiyetçilik “Hilâfetin Kureşîliği”, *AÜİFD*, Ankara, c.23, s.0, 1978, 121- 215.
- İBN ABDÜLBER, Ebu Ömer Cemalüddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (463/1071), *el-İstî’âb fî Ma’rifeti’l-Ashâb*, Thk. Ali Muhammed el-Buhârî, Kahire, tsz.
- İBN ARABÎ, Muhyiddin (638/1239), *Muhâdaratü’l-Ebrâr*, Dâru’l-Yakaza, Beyrut, 1968.
- İBN ASÂKİR, Ebü’l-Kâsım Ali b. Husayn(571/1176), Thk: Ebû Abdullah Ali Âşûr *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, Thk. Muhibbüddîn Ebû Saîd Ömer, Dımaşk, 2001.
- İBN HACER, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1448), *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, Beyrut, 1328.
- İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed b. Ebubekr Muhammed b. Hasan (808/1406), *Mukaddime*, Çev: Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, 1990.

- İBN HANBEL, Ahmed b. Hanbel (241/855), *el-Müsned*, y.y.,1998.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Thk. Muhammed es-Sekka, İbrahim el-Ebyarî, Mısır, 1936.
- İBN İSHÂK, Muhammed b. İshâk b. Yesâr (151/768), *es-Sîre: Kitâbü'l-Mebde' ve'l-Meb'as ve'l-Meğazi*, Thk. Muhammed Hamîdullah, Konya, 1981.
- İBN KESÎR, Ebü'l Fidâ İsmâîl (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1976.
- _____, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, 1966.
- İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed (273/886), *Sünenü İbn Mâce*, Thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Riyâd, tsz.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed (711/1311), *Lisânü'l Arab*, Beyrut, tsz.
- İBN SA'D, Muhammed (230/ 844), *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut, tsz.
- İBN SEYYİDÎ'N-NÂS, Ebü'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'murî (734/1333), *Uyûnü'l Eser fî Funûni'l Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, Beyrut, 1974.
- İBNÜ'L ESÎR, İzzüddin Ali b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, Mısır, 1349.
- _____, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Kahire, 1285.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Nâib”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 311.
- KANDEMİR, M. Yaşar, “Ali”, *DİA*, İstanbul,1989, II, 377-378.
- _____, “Osman b. Maz'ûn”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 470-471.
- KAPAR, Mehmet Ali, *Asr-ı Saadette Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, (Ed: Vecdi Akyüz), İstanbul, 1994, II, 350-351.

KETTÂNÎ, Abdü'l-Hayy Abdülkebir (1886/1962), Rasûl-i Ekrem'in Yönetimi:
et-Terâtübü'l-İdâriyye, (Çev: Ahmet Özel), İstanbul, 1991.

KILIÇ, Ünal, *Şehir Yönetimi ve Valilik*, Konya, 2004.

KOÇYİĞİT, Talat, "Abdullah b. Abdullah", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 80.

KÖKSAL, M. Asım, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1981.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî
(261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkiî,
Beyrut, 1955.

en-NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (303/915), *es-Sünen*, Beyrut,
tsz.

ÖNKAL, Ahmet, "Karede Seriyesi", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 487.

_____, "Buvât Gazvesi", *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 478.

PALABIYIK, M. Hanefî, "Hz. Peygamber'in Devlet Kurma Faaliyeti (Tarihi
Arka Plan ve Teşri Açısından)", Atatürk Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2002, XVII, 93-120.

RÂĞİB, el-İsfehânî, el-Hüseyn b. Muhammed (502/1108), *el-Müfredât fî
Ğarîbi'l-Kur'ân*, İstanbul, 1986.

SÖNMEZ, Mehmet Ali, "Ebû Rühm", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 218.

SPIES, Otto, "Vekâlet", *İA*, İstanbul, 1986, XIII, 269.

SÜHEYLÎ, Abdurrahman (581/1185), *er-Ravdu'l-Ünüf fî Şerhi's-Sîreti'n-
Nebeviyye li İbn Hişâm*, Thk: Ömer Abdüsselam es-Selami,
Beyrut, 2000.

ŞAHYAR, Ataullah, "Muhammed b. Mesleme", *DİA*, İstanbul, 2005, XXX,
555.

eş-ŞÂMÎ, Muhammed Yusuf Salih (942/1536), *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî
Sîreti Hayri'l-İbâd*, Kahire, 1997.

- et-TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu Rusûl ve'l Mülûk*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut, 1987.
- et-TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed (279/892), *Sünenü 't-Tirmizî*, Kâhire, 1964.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Halife", *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 299.
- UNAT, Faik Reşit, *Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Ankara, 1940.
- UYAR, Gülgün, "Nakîb", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 32.
- el-VÂKIDÎ, Muhammed b. Ömer b. Vâkîd (207/747), *Kitâbü'l-Meğâzî*, Thk. Marsden Jones, London, 1966.
- YAZIR, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, tsz.
- YENİBAŞ, Hüseyin, *Vazifelendirmede Peygamber Metodu*, İstanbul, 2011.
- YİĞİT, İsmail, "Osman", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 438-443.
- ez-ZEHEBÎ, Şemsüddîn b. Ahmed, *Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ*, Thk: Şuayb el-Arnaut-Muhammed Nuaym el-Arksusî, Beyrut, 1413.
- ez-ZİRİKLÎ, Hayruddin, el-A'lam, Beyrut, 1969.
- ez-ZÜRKÂNÎ, Muhammed b. Abdülbâkî b. Yusuf b. Ahmed (1122/1710), *Şerhü'l-Mevâhibi'l-Ledünniyye*, Thk: Muhammed Abdülaziz Hâlidî, Beyrut, 1996.